Бүгү чурттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 161 (11058) | 1979 чылдың июль 13, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп

АЖААЛДА КАЛБАРГАН

Чурттуң мурнуу районнарындан ажаалда ажылдары соңгу районнарже чоорту шилчип эгелээн. РСФСР-ниң кара хөрзүннүг эвес районнарының хөй ажыл-агыйлары тараа кезилдезин болгаш бастырышкынын эгелей берген.

Ажаалда агаар-бойдустуң варын байдалында эртип турар. Изиг кургаг агаарның байдалындан тараа культуралары делгем шөлдерде кыска болгаш тарамык кылдыр үнген. Дүжүттүг чидириг чокка ажаап алыр болгаш ажылды бедик шынарлыг чорудары-биле комбайннарны кыска сыптыг тарааны кезеринге таарыштырган. Ажыл-агыйларда механизастаттынган улуг отрядтарны тургускан, ында бүгү ажаалда техниказы, транспорт, техниктиг дуза чедирер албан черлери мөөңнеттинген.

ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң дыңнадып турары-биле алырга, июль 9-та колхозтар болгаш совхозтар, ажыл-агый аразының бүдүрүлгелери 11,9 миллион гектар черде тараа болгаш тараа-бобы культураларын кескен, 9,7 миллион гектар черниң тараазын бастырган.

Россия Федерациязында тараа болгаш тараа-бобы культураларын барык-ла беш миллион гектар черде, Украинада беш миллион ажыг гектар шөлде кескен. Узбекистанда 626 муң гектар, Мурнуу Казахстанда 372 муң гектар черниң тараазының дүжүдүн ажаап алган.

(СЭТА).

ТЕМПИНИ ДҮРГЕДЕДИР.

Республиканың ажыл-агыйларында мал чемнерин белеткеп турары (июль 9-та медээ-биле).

Районнар	белеткээн чемнер (тонна)	
	сиген	хуузу
Бай-Тайга	—	—
Мөңгүн-Тайга	—	—
Барыын-Хемчик	20	0,2
Өвүр	397	4,0
Чөөн-Хемчик	160	0,9
Улуг-Хем	506	2,3
Таңды	655	3,2
Бии-Хем	10	0,1
Тожу	2	0,03
Каа-Хем	12	0,1
Тес-Хем	190	1,4
Эрзин	—	—
Кызыл	129	1,1
Республика ниитизи-биле	**2081**	**1,3**

Статистика эргелелиниң үстүнде медээлеринден алырга, сиген белеткээриниң темпизи эрткен чылдың ол үезинде турганындан элээн бедик. Ынчалза-даа оът-сигенниң үнүжү эрткен чылдынга деңнээр арга чок чаагай. Мал чемнериниң бүгү хевирлерин белеткээрин массалыг-биле чорударының болдунар аргазы бар. Ындыг турбуже бо чугула кампанияны ажыл-агыйлар кончуг оожум чорудуп турар-дыр.

Сигенниң үнгени багай эвес хирезинде-ле, ону кезип белеткээринче Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Эрзин районнарның ажыл-агыйлары ам-даа эгелеп кирбээни дүвүренчиг. Сиген кезип белеткээрин Өвүр, Чөөн-Хемчик болгаш Таңды районнарның совхозтары элээн дүрген чорудуп турар. Оон өске районнар олче чаа-ла эгелеп киргилээн. Ниитизи-биле алырга, сиген белеткели кончуг оожум калбарып турар.

Мал чемнерин белеткээриниң практиктиг хемчеглерин чугаалажып көрген зона чөвүлел хуралдары июльдуң 1-де эрткилээн. Чугула кампанияны саадал чок доп-дораан эгелээрин, бүгү күштү, техниканы олче мобилизастаарын чөвүлел хуралдарга тодаргай айыткан болгай. Ам июль айның ийиги декадазы эгелээн. Бо аразында шиитпирлиг эргилде болбаан-дыр. Мал чемнери белеткээри ышкаш ындыг чугула кампанияга ол хире чылыш чок чорук-биле эптежип болбас.

Сиген кезилдезинче ам-даа эгелеп кирбээн районнарның ажыл-агыйларында «сиген ам-даа чаш, кезеринге далашкан херээ чок, эки үнзүн, сиген арбын болур» дээр хөөннер бары илдең-дир. Ынчангаш мал чеми белеткээрин узамдыктырып турар. Ам-даа шөлээн олуруп турар чорукту оон өскээр тайылбырлаар арга чок.

Сенаж болгаш витаминниг сиген далганын белеткээрин Улуг-Хем, Таңды районнарның ажыл-агыйларында шалыпкын темп-биле чорудуп турар. Ол үнелиг чемнерни белеткеп алырын бүгү-ле районнар ынчаар чорудар херек.

Мал чемнерин белеткээриниң чылзырының ам кандыг-даа үндезин-барымдаазы чок. Оът-сиген кидин өзүп үнүп турар. Эң-не хоолулуг үези бо. Чогум-на бо хүннерде ону эки шынарлыг кылдыр белеткеп алырынче бүгү күштү салыр ужурлуг.

СӨС БОЛГАШ АЖЫЛ-ХЕРЕК

Теория биле практиканың, сөс биле ажыл-херектиң чаңгыс аай болуру, оларның тудуш холбаалыы бистиң партиявыстың ажыл-чорудулгазынга ленинчи эң чугула принциптерниң бирээзи болуп келген болгаш болуп-даа турар. Ол болза амыдыралды, экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезин идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажыл-биле шуут-ла сырый холбаштырарын негеп турар. Массаның политиктиг кижизидилгезиниң деңнелин үнелээрде тодаргай ажыл-херектерни барымдаалап көөр дээрзин СЭКП-ниң XXV съездизинге демдеглээн.

Амыдыралдың бүгү талаларынга идеологтуг салдар чедирериниң дээштиин бедидериниң, ону амыдырал-биле улам сырый холбаарының эргежок чугулазын «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның чоокта чаа хүлээп алган доктаалында база катап чугулалап айыткан. Ында мынча дээн: «Сөс биле ажыл-херектиң аразында дүүшпес чорук кайда-ла бар болдур, организакчы ажыл-агыйжы болгаш идеологтуг ажылдың чаңгыс аай чоруу кайда-ла хандыртынмаан болдур, ындыг черлерде организакчы, кижизидикчи ажылдың дээштии дыка куду болур».

СЭКП ТК-ның ол доктаалын боттандырар талазы-биле сорулгаларны, практиктиг хемчеглерни чугаалашкылаан СЭКП хоорkомунуң райкомнарының пленумнары, районнарның партактив хуралдары болуп эрткилээн. А бо хүннерде ол чугула документини коллектив бүрүзүнде партия эге организацияларының хуралдарында калбаа-биле чугаалажып турар. Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдың ажыл-херекчи, тодаргай чоруун күштелдирериниң база оларны амыдырал-биле, политиктиг болгаш ажыл-агыйжы сорулгаларны боттандырары-биле сырый холбаштырарының эргежок чугулазының дугайында шыңгыы партийжи чугаалар ол пленумнарга, хуралдарга база улуг черни ээлеп турар. Маңаа СЭКП-ниң социал-экономиктиг политиказын ханызы-биле тайылбырлап пропагандалавышаан, салдынган сорулганы күүседир дээш чүнү кылып турарыл, чүнү кылза эки дээрзиниң дугайынче кижилерниң кужун угландырары эргежок чугула.

Ажыл-ишчилерниң чогаадыкчы идепкейиниң өзүлдези-биле бистиң чедиишкиннеривистиң сырый холбаалыын бүзүреллиг көргүзер херек. Күш-ажылга, хөй-нииты амыдыралынга ажыл-ишчи бүрүзү идепкейлиг киржир идейлиг, хамааты бышкан чоруктуң кол көргүзүү болурундан аңгыда, ол болза чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырынга бир эң чугула негелде болур. Ынчангаш политиктиг ажылды, планныг сорулгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге кижи бүрүзү боду идепкейлиг киришкен турарынга дузалаар кылдыр ынчаар тургузар херек. Оон аңгыда кайда-даа, бүгү черлерге күш-ажылдың база күрүнениң сагылга-чурумун быжыглаары, ажыл-агыйжы эвес, тотчеглекчи чоруктарга болгаш четпестерге эптеш чок болуру, социалистиг өнчүнү хумагалап көөрү ышкаш айтырыглар маңаа база-ла биче эвес ужур-дузалыг болур.

Сөс биле ажыл-херектиң дүүшкек болуру коллектив бүрүзүнге бедик организастыг чоруктан, бүгү чүүлдерни ажылдакчы бүрүзүнүң ажыл-агыйжы ёзу-биле көөрүнден, даандырган ажыл-херек дээш харысалганы күштелдиргенинден улуу-биле хамааржыр апаар.

Ынчалзажок сөс биле ажыл-херектиң аразында сырый холбаазы кошкак, дүүшкек эвес чоруктар бисте ам-даа хөй. Мындыг бир чижекти көрээл. Чыл эгезинде коллектив, район бүрүзү база министерство, эргелел, ведомство аайы-биле социалистиг хүлээлгелерни ап турар. А практиктиг хемчеглерниң организакчы ажыл-биле быжыглаваанындан оларның дыка хөйү саазын кырынга артып турар. Бо чылдың бирги чартыында республиканың чурт үлетпүрүнүң эргелелиниң (начальниги турган А. Родченко) план-даалганы чаңгыс-даа көргүзүг талазы-биле күүсетпээн. Эргелелдиң талазындан негелдени, организакчы ажылды кошкатканындан мебель фабриказынга, Туранның, Сарыг-Септтиң райүлетпүр комбинаттарынга ажыл саадап, бирги чартык чылда планныг даалганы-даа, социалистиг хүлээлгени-даа күүсетпээн. Чыл эгезинде эргелелге-даа, үстүнде адаттынган коллективтерге социалистиг хүлээлге алыр дугайында шуугаазыннар хөй турган, ону чогаадып кылырынга эвээш эвес кижилерни база чардыктырганы чугаажок.

Оон аңгыда бо чылдың бирги чартыында Таңды, Бии-Хем районнар болгаш он үш совхоз күрүнеге сүт садар планын, Бай-Тайга, Өвүр районнар болгаш элээн каш совхозтар эът садар планын күүсетпээн. Районнарның партия, совет болгаш ажыл-агый органнары социалистиг хүлээлгелерни типографияга аажок улуг үжүктер-биле парлаткаш, көскү черлерге азып алыр. Чамдык ажыл-агыйларда база-ла ындыг. Ооң соонда оларны ыяап-ла күүседир дугайында пленумнарга, янзы-бүрү хуралдарга кыйгырыглыг чугаалар база хөй болгулаар. Ынчалзажок күүселде багай, оларның чамдыктары сөглээн сөстү ээлеп шыдаваан боор-дур.

Оңгу беш чылдың планныг даалгаларын, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге, чаа кижини кижизидеринге шылгаттынган чепсек — социалистиг чарыш болгай. Ынчалзажок ону калбак нептереңгей, үре-түңнелдиг, дээштиг кылдыр организастаар талазы-биле ажылда база-ла шыңгыы четпестер бар. Ону организастаарда чамдыкта шуугап, хөөрээр чоруктар узуткаттынмаан. Маңаа чаңгыс чижектен көрээл. «Шамбалыг» совхозтуң профэвилелиниң ажылчын комитеди мында ажыл-ишчилер, коллективтер социалистиг хүлээлгезиниң, оон күүселдезиниң дугайында чаңгыс черчурттугларынга рапорттар бээри дээн ышкаш чарышты организастаарынга «чаа» чүүлдер тыптывыс деп, бир кезек үеде аажок хөлзеп турган. Ону совхозта партия организациязы, СЭКП Кызыл райкому база деткээн турган. Ынчалзажок хөлзээшкинниң ол чарыш хүлээлгелер күүседиринге дээштиг салдар чедирбээн. Совхоз бо чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт-даа, эът-даа садар планын күүсетпээн. Төрүүр чүс хойга онаажтыр чаш хураганны эвээшти алган, малдың өлүп, хораар чоруу ам-даа хөй. Нииты кыйгырыгларлыг, практиктиг ажыл-херек-биле быжыглаттынмаан ындыг хемчеглерниң түңнели дээштиг эвес болур дээрзиниң бир чижээ ол-дур.

Бистиң партиявыстың Төп Комитеди партия организация бүрүзүнге, коллектив бүрүзүнге идей-кижизидилгелиг ажылдың деңнелин бедидеринче сөс биле ажыл-херектиң дүүшкек болуруңче, организакчы болгаш ажыл-агыйжы сорулгалар-биле идеологтуг ажылдың чаңгыс аай болурун хандырарынче доктаамал кичээнгейни салып турар. Ынчангаш бо эң чугула айтырыгларже СЭКП хоорkому, райкомнары болгаш партия эге организациялары доктаамал кичээнгейни салыр ужурлуг. Партия организациялары идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдың амыдырал-биле харылзаазын хажык чокка быжыглап, ханылатпышаан, массага идейлиг салдар чедирериниң арга-методун улам сайзыраңгайжытпышаан, СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин, оңгу беш чылдың планныг даалгаларын боттандырарынче ажылчы чоннарның кужун мобилизастаар талазы-биле моон соңгаар-даа күженишкинниг ажылды чорудар.

Бүгү күштү — мал чеминиң белеткелинче!

СИГЕНЧИЛЕР ӨӨРҮШКҮЛҮГ, СОРУКТУГ

Улуг-Хем районнуң девискээринге бо чайын үргүлчү чаашкын чаап келгенниң ачызында оът-сиген бир дески эки үнген. Районнуң бүгү ажыл-агыйлары сиген кезилдезинче бо хүннерде массалыы-биле кирген.

Районнуң «Найырал» совхозунуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир санныг, эки шынарлыг чем-суурну тургузуп алыр дээш ол ажылды калбаа-биле чоруда берген. Бо ажылдың кандыг янзылыг чоруп турарынга хамаарыштыр бистиң корреспондентивис биле ук ажыл-агыйның директору Салых Курманалиевич Текеевтиң аразынга июль 11-де мындыг янзылыг чугаа болган.

— Салых Курманалиевич, бо чылын ниитизи-биле чеже хире хемчээлдиг, кандыг-кандыг мал чемин белеткээрин планнаттынып турарыл?

— Совхозтуң малының баш саны хөй, ынчангаш план улуг. Ниитизи-биле 3200 тонна сигенни сараттаар, 1 муң тонна сенажты салыр, 5 муң тонна саваңны ажаап алыр планныг бис. Оон аңгыда белеткээр будук-бүрү болгаш витаминниг сиген далганы 200 болгаш 340 тонна. Бо хүнге чедир 20 тонна сиген, 450 тонна сенаж, 58 тонна будук-бүрү, 30 тонна витаминниг сиген далганы белеткеттинген. Тарымал сигенневисти ам чаа-ла ажаап эгеледивис. Чээрби тонна сиген дээрге оруктар болгаш буталар кыдыгларындан ажаап алдынган сиген-дир. Июль тостан эгелеп бүгү күштү Терезиниң суггарылга системазынга тараанывыс люцернаның чаагай дүжүдүн ажаап алырынче мөөннедивис. Чүге дээрге ол сигенивис эмин эрттир үнгеш, сөөлгү чаашкын соонда чыдыпкан — чамдык черлерин комбайннар кезип чадап каан. Хол кадырлыг хөй кижи киргеш, ол шөлдү бо хүнге чедир бүрүн ажаап алдывыс. Ынчангаш бир муң тонна сенаж салыр планның чартык кезиин күүсеттине берген.

— Сигенчилерниң күш-ажылы кандыг янзылыг организастаттынганыл?

— Мал чеми белеткээр тус-кайжыттынган комплекстиг бригада эрткен чылын биске тургустунган. Ниитиниң малының четчир санныг чем-биле хандырар хемчеглер дугайында партия болгаш чазактың база республиканың удуртур органнарының хүлээп алганы доктаалдарын күүседир дээш ук бригаданың составын база ажылының организастаашкынын эде көрген бис.

Партком биле дирекция бо чылын мал чеминиң белеткелиңге мындыг чурумну доктааткан. Сиген ажаап алырынга удуртулганы төптүткен. Дөрт кижи составтыг штаб тургустунган. Сиген белеткекчилериниң, малчыннар база шефчилерниң мал чеми белеткээр талазы-биле ажылын директорнуң оралакчызы П. Демир-оол, бригадир С. Дамба, механик С. Тюлюш, учётчик Х. Уйнук-оол олар ниитизи-биле харылзаар болгаш удуртур-башкарар хүлээлгелиг. Бүгү техниканы болгаш сиген кезер шөлдерни бригаданың ийи звенозунда быжыглаан. Малчыннар, шефчилер техника ажыглаттынмас черлерниң — ортулуктарның, орук, бута кыдыгларының, шаттар эдектериниң сигенин чүгле хол-биле кезип, ажаар кылдыр дугурушкан бис. Ону сагып-даа эгеледивис. Сигенчилерниң ажылын ынчаар организастааны ажылдың темпизин база күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге дузалаар чүве-дир. Оон аңгыда сиген үнген черлерниң бүгү сигенин база ажаап алдынар апаар.

— Салых Курманалиевич, совхозуңарның ажылчынналарының сигенде хайнышкынныг ажылдап турарын көрдүвүс. Комплекстиг бригадаңар кежигүннеринден аңгыда, холунда кадыр, дырбааш, айыр туткан кижилерни кайда-даа хөйнү көрдүвүс. Терезин бугазының кыдыында хөй хойжулар сиген кезип турар болду. Бо бүгү кижилерниң өөрүшкү-маңнайы-даа кончуг-дур. А оларның кылган ажылының материалдыг болгаш моральдыг шаңнал-макталы канчаар көрдүнген ирги?

— Сиген, тараа эки үнерге, бүгү чоннуң сеткил-сагыжы кончуг өөрүшкүлүг болур чүве-дир. Кижи бүрүзү ол ажылга киржиксээр, совхозунга дудум-даа бол сигенден белеткеп берзимзе деп бодаар. Оларның күш-ажылын шын организастаары, бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары удуртукчулар болгаш специалистер — бистерден хамааржыр. Кижилерниң күш-ажылының шаңнал-макталын эде көрдүвүс.

Бо хүннерде сигенде 90 хире кижи ажылдап турар. Бүгү салбырларның малчыннары хол-биле сиген белеткеп кирипкен. Звенолар, салбырлар, тус-тус кижилер аразында чарыштың негелделерин ажылдап кылдынган, ону бүгү сигенчилерге таныштырган. Хову турлагдары лозуң, плакаттар база көргүзүг самбыралары-биле шиметтинген. Баштайгы неделяның түңнелин бо субботада үндүргеш, воскресеньеде агитаторларывыс, политинформаторларывыс сигенчилерге дыңнадып чедирер, көргүзүг самбыраларын долдурар, агитхуудустарны үндүрер, мурнакчыларга алдар туктарын көдүрер.

Бирги черни алган звенонуң бүгү кежигүннери үш хонук дургузунда халас чем алырын чарыштың негелдезинде көрген. Чарышка кол барымдаалаар түңнелдү кескен, бөлген черниң гектары эвес, ажаап алдынган сигенниң тонназы кылдыр чурумчуткан бис. Чижээлээрге, звено бир неделяда 21 тонна сиген сараттаан болза, оон тонна бүрүзүн 32 рубль 12 көпеек кылдыр төлеп бээр, а 21 тоннадан ажа бээр болза, артыкка кылдынган тонна бүрүзү 43 рубль биле төлеттинер. Тус-тус кижилерге акша шаңналдары база бар. Материалдыг шаңнал-мактал ындыг янзылыг.

— Шефчилериңер дузалажып эгелээн бе база сигенчи звенолардан кайызы эки ажылдап турар ирги?

— Кедээ Совет шефчилерниң ажылын эки башкарып эгеледи. Дүүн үш коллектив ажылдады. Эмчилеривис сес тонна сигенни сараттааш, хүлээткен. Бөгүн рабкооптуң, кедээ Советтиң коллективтери шефтеп турлар. Бүгү коллективтер планнарын ажыр күүседиптер боор. Доктаамал ажылы чок кижилер база-ла сигенде мобилизастаттынган.

А сигенчи звенолардан В. Балганның звенозу кончуг шалыпкын ажылдап тур. Ол партия кежигүнүнге кандидат кижи. Аңаа партийжи даалга кылдыр звенону хүлээттивис.

Чөөн-Хемчиктен медээлер

Мал чеминиң белеткели «Тыва» совхозта кидин түлүк. Ол чугула ажыл-херекте дуржулгалыг механизатор С. Доңгактың удурткан механизастаттынган бригадазы хаара туттунган. Бо коллектив баштайгы хүннерде сезен ажыг тонна сигенни белеткээн.

Совхозтуң девискээринде сиген эрткен чылдан дээре үнген. Ынчангаш планга немей 200 тонна сигенни белеткээрин бригада хүлээнгеш, ону күүседир дээш шудургу ажылдап турар. Сигенчилерниң аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда О. Ондар, С. Монгуш чоруп орар.

* * *

Карл Маркс аттыг совхозтуң девискээринде ниитиниң малынга чем белеткээр ажыл эгелээн.

Бо чылын мал чеминиң белеткелинге бүгү чурттакчыларны хаара тудар сорулга-биле совхозтуң дирекциязы, партком агитквартиралаарга, школага тус-тус белеткээр сигенни үлеп хуваага н. Мал чеминиң белеткекчилери график ёзугаар ажылдап турарлар.

Совхоз бүдүрүлгезиниң хоочуну, Ийме кедээ Совединиң депутады Ондар Дамдын-Билчейниң удурткаңы 9 кижи составтыг сигенчи звенонуң ажылы эки. Бо эштер хол кадыры-биле Сесеге ховузундан 1 тонна 400 кг мал чемин белеткээннер. Ам Улуг-Шык деп черниң сигенин кезип эгелээннер.

О. АРАКЧАА.

ХАНДЫРЫЛГАЖЕ КИЧЭЭНГЕЙ

Оңгу беш чылдың дөрткү чылында Өвүр районнуң ажыл-агыйлары ниитиниң малынга 10500 тонна сигенни, 9800 тонна чулуктуг чемни, 200 тонна будук-бүрүнү белеткеп алыр ужурлуг. Район ниитизи-биле мал чеминиң белеткелинче бо чылын организастыг кирген. Мал чеминиң белеткелинде киржип турар бүгү кижилерниң слёдун Ак-Чыраага эрттиргеш, оларның мурнунда салдынган чугула сорулганы бүгү талалыг чугаалашкан. Сигенчилерниң чарыжының негелделерин ажылдап кылган. Бригада, звено, тус-тус сигенчи бүрүзүнүң чеже сиген белеткээри, ону кажан күүседири, канчаар ажылдаары тодараттынган.

Ам Ак-Чыраада ажыл-ишти хайнышкынныг. Бо хүннерде мында хыырыгжыш белеткээринде 80 ажыг кижи ажылдап турар. Ажыл эгелээнден бээр 900 ажыг гектарның сигенин кескен, оон 100 ажыг гектарның 68 тонна сигенин бөлүп сараттаан.

Ажыл-агыйлардан «Кызыл тук» совхозтуң сигенчилери шалыпкын ажылдап турар. Олар 20 тонна ажыг сигенни тырып ооодалдаан.

Мал чеми белеткээриниң бо чугула кампаниязында чамдык четпестер бары хараадаңчыг. Ылаңгыя Ак-Чыраада сигенчилерниң ажылдаарынга, дыштаныынга ам-даа таарымчалыг байдалдар тургустунмаан. Мал чеми белеткеп турар бригадаларның турлагларында чунарбажың, душ чок. Оон аңгыда аъш-чем шыгжаар серии подвал чогундан чем аймаа үрелип турар. Ону кылып ап болур турган. Ажыл шагының соонда, дыштанырда ажыглаар волейбол, шыдыраа болгаш өске-даа чүүлдер чедишпес. Техника үрели бээрге, ону эдип таарыштырар мастерлерни Сельхозтехниканың Чадаана салбыры ам-даа чорудуп бербээн. Ынчангаш сигенчилерниң хандырылгазынче кичээнгей салыры негеттинип турар.

Х. МОНГУШ,

күрүнениң Өвүр районда белеткел инспектору.

АЙЛЫК ЧЕРНИ ХҮННҮК КЫЛДЫР

Булуттуг дээрниң адаа-биле, будуктуг ыяштың кыры-биле ужудуп чоруп, бодунуң ыдыктыг күзелин чедип алырын соругдаан маадырлар дугайында тоолдар, чечен чугаалар тыва улустуң аас чогаалында хөй. Ону бистиң өгбелеривис чогаадып, ындыг магалыг үениң келиринге бүзүреп чорааннар. Ол ам амыдыралда боттанган: булуттуг дээрниң адаа-биле эвес, а булуттардан безин ыракта бедик ужуп чоруур апаргандыр бис. Ол — ийи дакпыр орденниг Совет Тываның чалгыыналган, аас-кежиктиг, ажыл-ишчи чонунуң бөгүнгү амыдыралы-дыр.

Ак-көк хемнерлиг, ажай-буурул тайгаларлыг тыва черниң сайзырап, хөгжүп турары магалыг. Чоокка чедир-ле Совет Эвилелиниң хоорайларынче 20 шаа олуттуг 1—2 самолёттар Тывадан ужудуп турган болза, ам реактивтиг ЯК-40-нер, ИЛ-18-тер Совет Эвилелиниң хөй-хөй хоорайлары-биле Тываның найысылалын тудуштуруп турар.

Июнь 27-де Тываның дээринге хары угда 40 тонна чүъктү алыр аргалыг, күчүлүг агаар лайнери ИЛ-76 көстүп келген болгаш чаа агаар оруу оон-биле ажыттынган.

Совет Тываның найысылалы — Кызылдың аэропортунга дүүн хөй-ле кижи чыылган. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң удуртур ажылдакчылары, министерстволар, ведомстволар удуртукчулары, хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң, албан организацияларның төлээлекчилери аңаа турган.

Кежээкиниң 6 шак үезинде-ле, Дөгe дааның чиге кыры-биле хүнге кыланнавышаан, манап турганывыс күчүлүг агаар лайнери көстүп келди. Удавааңда ТУ-154 республиканың авиабүдүрүлгезиниң коллективиниң ону хондурарынга ыяк белеткээни аэропортка хонупкаш, хондуруушкун башкарыкчызының командазы-биле вокзал чоогунда шелге кээп туруптү. Экипажтың кежигүннеринге, Хамааты ужар чүүлдүң Красноярск эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы И. А. Левандовскийге чечектерни тудускан.

Кызыл—Красноярск — Москва аразынга 150 пассажир алыр ТУ-154 деп реактивтиг лайнерниң доктаамал ужудуушкунунуң эгелээнинге тураскааткан байырлыг митингини СЭКП Кызыл хоорkомунуң бирги секретары А. И. Пожидаев ажыткаш, Тываны Төрээн чурттуң түрээ—Москва-биле тудуштурган ТУ-154-түң экипажынга байыр чедирип, аныяк Тыва АССР-ниң чечектелип хөгжүүрүнге ада сагыш салышкыны дээш Коммунистиг партияга, Совет чазакка өөрүп четтиргенин илереткен.

Индирде— Хамааты ужар чүүлдүң Красноярск эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы И. А. Левандовский. Кызыл — Красноярск — Москва аразынга реактивтиг ТУ-154 самолёттуң ужудуушкунунуң эгелээни-биле холбаштыр республиканың ажылчы чонунга изиг байырны ол дамчыткаш, эргелелдиң авиаторларының моон соңгааргы сорулгаларынга каксы доктааган.

Ийи дакпыр орденниг Совет Тываның ажылчы чонунга Коммунистиг партияның, ооң эш Л. И. Брежнев баштаан ленинчи Төп Комитединиң хүн бүрү ада сагыш салышкыны дээш өөрүп четтиришкинниң сөстерин «Кызыл тудуг» эргелелиниң даргазы К. Какай-оол илереткен. Бо күчүлүг лайнерниң доктаамал ужудуушкуну республиканың ажыл-ишчилериниң аргыжылгазын улам долу хандырарынга дузалаар дээрзин ол демдеглээн.

Улус депутаттарының Кызыл хоорkүүскомунуң даргазы Ш. Д. Куулар, авиабүдүрүлгеде партия организациязының секретары П. Т. Елкин олар пассажирлер аргыштырар реактивтиг лайнерниң Кызыл — Красноярск —Москва аразынга доктаамал ужудуушкуну-биле холбаштыр республиканың ажылчы чоннарынга байыр чедирип, чүве чугаалааннар.

Митинг доозулган. Кызыл —Красноярск — Москва рейстиң ТУ-154-ке баштайгы пассажирлери салоннарда олуттарны ээлепкен.

Күчүлүг агаар лайнери кезек ажылдап чоруй, бетоннап каан оруктап маңнаткаш, агаарже көдүрлүп үнгеш, Красноярск кайы сеп дээш кылыйтышты...

М. КАЛЧАН.

ЧУРУКТА: күчүлүг ТУ-154 Кызыл аэропортунда.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Шынар—ажылдың көрүнчүүү

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

Онгу беш чыл—шынарның болгаш ажыктыг чоруктуң беш чылы болгай. Продукцияның шынарын доктаамал экижидери социалистиг ниитилелдиң онзагай чүүлү.

Бо талазы-биле бүдүрүлгелерниң ажылының дуржулгазы— продукцияның шынарының чогуур деңнелин база ук айтырыгны комплекстиг өөренип көөрүнден, шынарга салдар чедирер бүгү факторларны (экономиктиг, техниктиг, организастыг, кижизидилгелиг) барымдаалаарындан хамааржыр дээрзин көргүскен. Продукция шынарының айтырыын бүгү талалыг өөренип көөрүнүң баштайгы хевири — саратовчуларның продукциязының шынарын башкарарының комплекстиг системазы. Ук система ажылдап турарларны шыңгыы контрольдаарынга үндезилеттинген болгаш продукцияны бүдүрүп турар үеде ооң шынарын чогуур деңнелге хандырары көрдүнген.

Продукцияны үрелиишкин чокка кылырының Саратов системазында шынарның хемчээшкинин бир дугаар-ла тургускан—баштайгы негелде ёзугаар дужааттынган продукцияның хуузу. Ук системаны ёзугаар продукцияның шынары дээш ону бүдүрүп турар ажылчыннар, мастерлер бүрүн харыысалгалыг. Ында ажылды «Ажылчынның арын-нүүрү—эң эки контролёр» деп принцип-биле организастаан. Ажылчыннарның материалдыг сонуургалын бедидери, шаңнал акшаның хемчээли ажылдың шынарындан хамааржыры—продукцияның шынарын бедидери дээш алдынган хемчеглерниң бир хевири.

Саратовчуларның ол системазын ажыглаан бүдүрүлгелер амгы үеде багай эвес түңнелдерлиг болуп турар. «Тыва даг-дүгү» комбинат ук системаны 1968 чылдан эгелеп шиңгээдип ап келген. Эрткен үениң дургузунда ында сорттуг даг-дүгүн бүдүрери беш катап өскен болгаш күрстандарттың негелделеринден хажыдыышкын чокка баштайгы негелде ёзугаар дужаап турар продукцияның хемчээли 1978 чылда 98,9 хуу четкен. Чүгле онгу беш чылда комбинат эки шынарлыг продукцияны дужааганы дээш 1 миллион рубль ажыг немелде телевирип алган. Даг-дүгүнүң ийи марказы күрүнениң Шынар демдээн алган.

Кызылдың дааранылга фабриказында продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын 1965 чылдан эгелеп бүдүрүлгеге ажыглап, нептереткен. Ынчангаш ында продукцияның баштайгы негелде ёзугаар дужаары 75 хуудан 95,1 хуу чедир көвүдээн. Онгу беш чылда фабриканың коллективи 20 аңгы хевириниң кылыгларын күрүнениң Шынар демдектиг даарап турар.

Саратовчуларның комплекстиг системазын ажыглаанындан «Росводпром» каттыжыышкынының демир-бетон кылыглар заводунуң көргүзүглери экижээн. Баштайгы негелде ёзугаар дужаар продукцияның улуу 76 хуудан 95 хуу четкен болгаш заводтуң продукциязының хемчээли 3,5 катап өскен. Заводтуң бүдүрген демир-бетон кылыглары акы-дуңма Моол Арат Республиказе база чоруп турар апарган. Ында «шынар хүнүн» эрттирери доктааттынган.

Ынчалза-даа саратовчуларның комплекстиг системазы бракты болдурбазындан долузу-биле чайладып шыдавас. Ук система продукцияны чүгле туда бүдүрүп турар кижилерге хамааржыр болгаш дузалал салбырларны: инженерлерниң, техниктерниң, конструкторларның ажылын хаара тутпайн турар. А статистиканың көргүзүп турары-биле алырга, инженер-техниктиг ажылдакчыларның частырыгларындан бүдүрүлгеге оруулгазының 80 хуузун, а ажылчынның частырыындан чүгле 10 хуузу чидирип турар. Бир эвес ажылчын шын эвес шыйыгдан, дериглелер, чепсек-херекселдер үрелгениинден бракты болдурар болза, ол дээрге конструкторнуң, технологтуң, механиктиң буруузу болур.

Ынчангаш Львов хоорайның специалистери ук системаны улам-на калбартып ханылаткан. Львовчуларның системазы продукцияның шынары дээш шимчээшкинге бүгү коллективти— ажылчындан эгелээш директорга чедир — хаара туткан. Мында шынарның хемчээшкини —шынарының коэффициентизи. Ол коэффициент 1-ге деңнежир. Кижи бүрүзүнүң ажылында кандыг-ла бир четпестер бар болза, 1-ден казыттынып турар. Айда шынарның коэффициентизин ынчаар үндүрер. Кижи бүрүзүнүң ажылының коэффициентизин кудуладырын азы бедидерин бүдүрүлгеге боду доктаадыр. Шынарның коэффициентизин ажылчын бүрүзүнге билдингир болдурары-биле 5 баллдыг системаны ажыглап турар. Ук коэффициент 1-ден 0,85-ке чедир болза, 5 баллды салыр, а 0,84-0,75 турда 4-тү; 0-74-0,61-де 3 демдекти, 0,6-дан кудулаарга 2 демдекти салыр апаар. Бо демдектерден шаңнал акшаның хемчээли хамааржыр.

Ук система бүдүрүлгениң бодунуң стандарттарынга даянып ажылдаар. Бүдүрүлгениң стандарттары дээрге юридиктиг документ—ону күүседири албан болур. Стандарттар бүдүрүлгениң, ооң салбырларының, бригаданың, харын-даа кижи бүрүзүнүң ажылын тодаргай болдуруп турар.

СЭКП Төп Комитединиң 1975 чылда хүлээп алган доктаалында продукцияның шынарын бедидер талазы-биле Львовтуң системазынга үндезилеттинген хемчеглерниң бүдүрүлгелер практика кырынга боттандырып чорударын айтып турар.

Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын бүдүрүлгеге ажылдап кылыры-биле кол инженер баштадыр специалистерниң координация бөлүүн тургузар. Бүдүрүлгениң ажылының байдалын тодазы-биле анализтеп көрүп, системаны шиңгээдип алырынга бүдүрүлге белен бе дээрзин тодарадыр.

Баштай-ла комплекстиг системаның техниктиг онаалдазын болгаш ажылчын төлевилелин ажылдап кылыр. Ында бүдүрүлгениң стандарттарын ажылдап кылырының болгаш оларны шиңгээдириниң хуусаазын айыткан болур. Дээди категорияның продукциязының хемчээлин көвүдедири, хомудалдарның санын кызыраары, чаа кылыгларны шиңгээдириниң хуусаазын эвээжедири, ажылдың шынарының коэффициентизин бедидери, бракты эвээжедири—комплекстиг системаның сорулгазы.

Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын шиңгээдип алыры Кызылдың бүдүрүлгелеринде канчаар боттанып турарыл?

Кызылдың дааранылга фабриказында, алгы заводунда, сүт комбинадында, «Росводпром» каттыжыышкынының демир-бетон кылыглар заводунда ук системаның техниктиг онаалдазы белеткеттинген болгаш ажылчын төлевилелин ажылдап кылырын чорудуп турар.

Кызылдың дааранылга фабриказында 12 стандарттың бежи, сүт заводунда 15 стандарттың алдызы ажылдап кылдынган болгаш шиңгээдип алдынган. «Росводпром» каттыжыышкынның демир-бетон кылыглар заводунда 10 стандарттың бежи шиңгээдип алдынган. Оларның аразында «Бүдүрүлгеде шынар хүнү», продукцияның болгаш кирген материалдарның, чигээтиң шынарын контрольдаары.

Тываның автосептелге заводунда 36 стандарттың 12-зи ажылдап кылдынган болгаш шиңгээдип алдынган. Инженер-техниктиг ажылдакчыларның ажылының шынарын үнелээриниң стандарты база тургустунган болгаш ажыглаттынып турар.

Бо үстүнде адаттынган бүдүрүлгелерде комплекстиг системаны шиңгээдип алыры өске бүдүрүлгелерден дээре чоруп турар. Кызылдың сүт, автосептелге заводтары 1978 чылда Кызыл хоорайга шынар көрүлдезиниң дипломантылары болган.

«Каа-Хем» разрезинде, амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринде, «Сельхозтехниканың» Кызылда районнар аразының каттыжыышкынында шынарны башкарарының коллективтиг системазын шиңгээдип алырының баштайгы базымнары кылдынган.

А Кызылдың эът комбинадында, аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринде, Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агыйында, респотребсоюзтуң үлетпүр комбинадында, тууйбу заводунда, «Тудуг кезектери» комбинатта ол талазы-биле ажылды эгелевээн.

Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазы—эки тураның эвес, а ыяап-ла кылыр бүдүрүлгениң чорудулгазы. Ол чугула ажылды эреңгейлээрин болгаш кампания хевирлиг чорударын болдурбас. Ону бүдүрүлгениң удуртулгазы, ында партия организациязы кичээңгейниң төвүнге тургузар ужурлуг.

Г. ТУТЫНИНА,
Стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле күрхайгаарал лабораториязында киддис эргелекчизи.

Кызылдың пассажир автотранспорт бүдүрүлгезинде бедик мергежилдиг септекчилер эвээш эвес. Токарьларның, слесарьларның, жестянщиктерниң болгаш өске-даа септекчилерниң аразында онгу беш чылдың дөрткү чылының планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш чарышка хоочун токарь Геннадий Иванович Быстров удурткан токарьлар бригадазы шылгарап турар. Чартык чылдың түңнелдери-биле ол бригада бирги черже үнген. Токарь ажылдарының планы барык ийи чүс хуу күүсеттинген.

ЧУРУКТА: бригадир токарь Г. И. Быстровтуң ажылдап турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ҮШ МЕРГЕЖИЛДИГ

Чурумалдыг Азас суур шынап-ла көрүксенчиг. Саң-дорт кудумчулар, чараш хөй чуртталга бажыңнары ында чаптылган. Анаа баштайгы бажыңнарны тутчуп, 1949 чылдың чайынында ынчангы «Совет Тыва» колхозтуң канчаар үндезилеттинип тургустунганын Даргат Бараанович чоргаарал-биле бо-ла чугаалаар.

Ооң соонда элээн хөй чылдарда ол тудугга ажылдап, мурнакчыларның одуруунга кирген. Азас суурда школаны, интернатты, клубту, контораны, магазиннерни, хөй чуртталга бажыңнарын тударынга ооң үлүү кирген. Тудугжунуң арга-мергежилинге он-он аныяк кижилерни ол өөреткен.

Хоочун тудугжу сезоннуг ажылдарга үргүлчү киржир, ылангыя аңныыр сезонунуң үезинде суурга ол орбас, ырак тайгаларже эки белеткелдиг аъттанып тар. Чыл бүрүде аңныыр сезонунуң үезинде бир аңчының ортумак нормазын ийиден эвээш эвес, азы 850 рубльден куду эвес түңнүг орулганы совхозунга киирип келген.

Совхоз бүдүрүлгезиниң бо хоочун мурнакчызын дирекция харыысалгалыг участоктарже чорудуп турган. 1969 чылдың эгези. Дирекция ону иви малдаары-биле тайгада одарларже чоруткан. Баштай 200 ивини хүлээп алган. Ооң 100-ү мыйдылар. Эрткен он чылдар иштинде бо ажылга база-ла харыысалгалыын көргүзүп, мактадыг ажылдап келген. Төрүүр чүс мыйдыга онаалтыр алган социалистиг хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип, 90-дан куду эвес анайларны камгалап ап келген. Ылангыя эрткен чылын 99 анайны, бо чылын 108 анайларны мейди камгалап ап, социалистиг чарыштың мурнакчыларының одуруунда чоруп турар. Ооң чедиишкининиң бир чажыды иви малдың одарын шын таарыштырып, кадарган малын чыл бүрүде ортумактан өрү деңгелделиг кылдыр семиртип ап турарында. Эрткен кыжын хоочун ивижи 330 ивини эки күштеңгелдиг, чидириг чокка кыш ажырган. Даргат Бараанович — аңчыларының сагыш-човангыр дагдыныкчызы. Аныяк ивижилер Фетя Кочага, Сергей Бузураш, Агния Бараан олар ажылдың нарын арга-мергежилинге Даргат Барааповичиден өөренип ап, эки көргүзүглерлиг ажылдап турарлар. Фетя Кочага, Агния Бараан олар кайызы-даа төрүүр чүс мыйдыдан-на 90-дан эвээш эвес анайны бо чылын камгалап алган. Амгы үеде коммунист дагдыныкчы Даргат Чигжиттиң ивижи звенозу Өдүгенниң Сыңгыр-Хеми дээр әдбек кектүг-шыктыг сериин чайлагларында ивилерин одарладып чайлап турар.

А. ДОРЖУ.
Тожу район.

ЧААРТЫНГАН ЧЕР

ТАШКЕНТ ОБЛАСТЬ. Чаткал дааның эдектеринче «Бустон» («Чечектелиишкин») деп тускай ажылдыг совхозту тургускан. Ногаалдарны болгаш виноградты өстүрер шөлдерже суг бугазын каскан болгаш суггарылга четкизин кылып турар.

ЧУРУКТА: кат-чимис ыяштарын олуртуру-биле ийленчек черлерде чадаланчак дилиндектерин болгаш суг дамчыыр хоолайларны кылып турары.

Г. ПУННУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

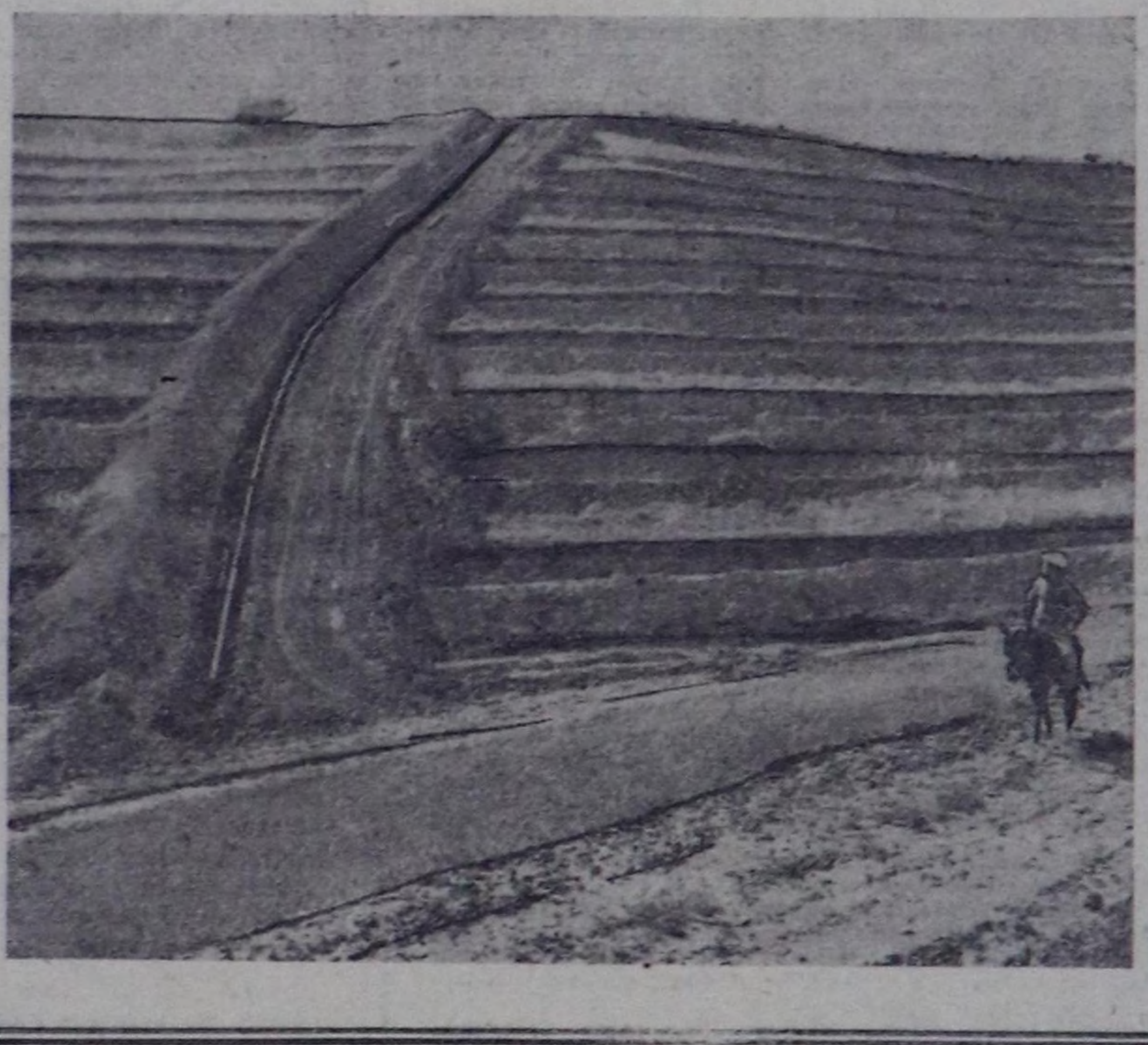

ЧАА ЗАВОД

РИГА. Республикада баштайгы комбикорм кылыр автоматтыг заводту Добеледе ажыглалда киирген. Ону ажыглалга киирген соонда Латвияның малчыннары чыл бүрүде 250 муң центнер хире хаван эъдин немей бүдүрер арганы алырлар. Республиканың амгы үеде миллион тоннадан ажыг продукцияны бүдүрүп үндүрүп турар комбикорм - бүдүрер үлетпүр уламчылап хөгжүвүшаан. Ол хөгжүлде чүгле чаа заводтарны ажыглалга киирери де эвес.

Бүдүрүлгени соксатпайн Ригада, Даугавпилсте болгаш республиканың өске-даа улуг хоорайларында комбикорм кылыр бүдүрүлгелерни чаартып турар. Оларның дериг-херекселдерин болгаш чаартылгазын доосканының соонда амгы беш чылдың төнчүзүнге чедир үнелиг мал чемин бүдүрерин барык-ла үжен ажыг хуу улгаттырар аргалыг болу бээр.

(СЭТА).

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

Онгу беш чылдың дөрткү чылының бирги чартыы В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказының коллективинге белен эвес болган. Чамдык боттан хамаарышпас дыка хөй чылдагааннардан продукция бүдүрериниң планныг даалгалары күүсеттинмес чыгыы турган.

Бергелер турза-даа, фабриканың дыка хөй цехтери болгаш ээлчеглери бүгү күжүн салгаш, хожудаашкынны чайлаткаш; бирги чартык чылдың планын чедиишкинниг күүсеткен. Бедик сорттуг даг-дүгү арыглаар цехтиң коллективи 30700 тонна сорттуг даг-дүгү арыглаар планныг турган, ону 30848 тонна чедирген. Ол чедиишкинге Н. В. Стародубованың удуртканы № 4 ээлчег, Е. Кузнецовтуң удуртканы № 5 ээлчег улуг үлүг-хуузун киирген. Олар пландан ажыр 501 тонна сорттуг даг-дүгүн берген.

Бедүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң коллективи чартык чыл планын база чедиишкинниг күүсеткен. Олар 31400 тонна даг-дүгү арыглаар планныг турган, ону 31534 тонна чедирген. Ол күш-ажылчы тиилелгеге төлептиг үлүг-хуузун планын 108 хуу күүсеткен фабриканың хоочуну В. М. Боруннованың ээлчээ киирген.

ҮСК-ның ээлчеглеринден А. И. Седиптиң удуртканы № 3 ээлчег эки түңнелдерни чедип алган. Ол ээлчег 428000 тонна руданы үүрментеп-сорттаар турган, ону 436000 тонна кылдыр күүсеткен.

Июньнуң түңнели-биле В. Ипатованың № 1 ээлчээ, Н. Старадубованың № 4 ээлчээ, Е. Кузнецовтуң № 5 ээлчээ социалистиг чарыштың тиилекчилери болган.

М. ООРЖАК.

Совет көдээниң кижилери

КАРА-ХӨЛДҮҢ СААНЧЫЗЫ

ЧОЛДАКСЫМААР, мадагар сынныг, кижи ортузу эртип чоруур хире назылыг, авааңгыр-тудуңгуру аажок, арын-шырайы чазык, чугаа-соттуг. Хөрээнде—көдээ Совет депутадының демдээ. Оозун бодаарга, ажыл-ишке кызымак, амыдырал-чуртталгага үлегерлиг, чонунга төлептиг кижи дээрзи тодаргай. Ол бо-ла Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң мурнакчы саанчызы Бады-Хөө Самбуевна Дандаа-дыр. Совхозтуң сүт-бараан фермазы Кара-Хөл дээр каас-чараш чурумалдыг чайлагга кожуп кээп хонуп алган турда, Бады-Хөө Самбуевнага ужуражы бердивис. Эртенги саалда доозулган, инектерни оъткарып үндүргүпкен. Сагган сүттү аайлап савалааш, дужаап чорудары-биле машинага чүдүрген.

Улуг-ла ак өг. Сес ханалыг хире. Иштиниң арыг-силии хөлчок. Ооң ол-бо талазында кылаң баштыг, чымчак оруннар салгылаан. Кырын арыг шокар пөстер-биле шыпкылаан. Хамык-ла эт-севи чурум-чыскаалдыг кылдыр чыгдынган. Дөрде аптаралар. Оларның кырында — номнар, чурук-хөрүк.

Чутаа кадында мыйдыг саннарны билип алдывыс. Ферманың чылда сүт бүдүрер планы 120 тонна, чартык чылда 58,5 тоннаны бүдүрген, азы эрткен чылдың ол үезинден барык-ла 15 тонна көвүдээн. Бир инектен чылда саап алыр сүдүнүң планы — 1200 кг, а чартык чылда сагганы—ооң чартыы. Ол—эрткен чылдыыңдан 114 кг хөй. Чартык чылда садар сүт планы—440 центнер, херек кырында 676 центнерни садып, ону 153,6 хуу күүсеткен.

Бодунуң ажылынга бердинген, хөй чылдарда саанчылап келген, арга-дуржулгалыг, кежээ-кызымак, ак сеткилдиг кижилерниң күш-ажылының ачызы-биле ферма бедик көргүзүглерни чедип алган. Ындыгларның бирээзи — Бады-Хөө Дандаа. Ооң төлептиг ажыл-ижиниң дугайын бо очеркке чугаалап көрээли.

ОЛ-ЛА КАРА ХӨЛ. База-ла чай эгези. Бады-Хөө одунган дораан-на бажын ковайтып келген. Өг ишти имиртиң, орта чүве көзүлбес. Элдепээзин дүштер дүжээш, орта удуп чадаан уругнуң бажы аар чүве дег, чайгаар-ла сыртыкче халаш дээн. Каракстарже кум урупкан ышкаш, ажыныаар, шимерге аарышкылыг. Уруг ийлениш чыдып алгаш, дүжүн сагынган: «Чүге фермаже дургуннай бердиң?» деп, аавазы хыйланган. «Инек саар дээш...» деп, кыс арай-ла идек-дадак харыылаан. «Чоп чугаалавайн чоруй бардың ынчаш? Сен чиле бээриңге коргуп турдувус». «Дургун» дезинге харыылаар сес тыппайн, куду көрген. Бады-Хөө дүжүн сактырын ара соксаткаш, ам шын сеткил-биле боданган: «Дүжүмнүң элдептиин але. Шынап-ла, авам мени сагыш човап, дилеп тур ирги бе? Бээр фермаже кээр деп чугаалаан эвес мен. Чок, дургуннавадым-даа. Анаа-ла бээр чедип келдим...»

Ол аразында өг дөрүнде бирле кижиниң аяар чедүрүкени дыңналган. Уруг шутлаандан аяар ковайып келгеш, имиртиң өг иштинге идик-хевин кеттингеш, эжикти дагжатпайн ажыткаш, дашкаар үнүп келген.

Хереледендир чырып келген данче уткуй көрген. Дээрниң чөөн чүгүнде сарымзык хаяа. Ооң делеминде мөкүр кара сын чуруттупа берген. Кара-Хөлдүн Кара-Мөөрүк ол-ла ыйнаан. Хөлдү долгандыр ону хат-шуургандан камгалаан чүве дег хүрээлеп алган, пош, шиви бүргээн, кат-чимис ораны кара сыннарны Бады-Хөө эргий көргүлээн.

Эртенги чымчак салгын кыстың сай чаштарын эргелеткен ышкаш суйбагылаан. Тынарга хөрек хос. Чайгы оъг-сигенниң, чечектерниң көксүг, чаагай чыды думчукка кээр. Эрте болгаш, ыраажы куштарның үнү безин дыңналбас. Аажок ыржым. Тодуг инектерниң кегженгени, шужүледир мыкыштааны дыңналыр.

Сава-саңга салгылап каан, инек саар черже углапкан. Ында бир кижи көзүлген. Чоокшулап келгеш, Дежитмаа угбайны танып каан. Демгизи кайгап айтырган:

—Кажан келдиң? Эртежиңни але.

—Дүүн кежээ — деп, кыс допчу харыылаан.

— Чүнү канчап чор сен?

Канчаар-даа карыылаар аайын тыппайн, Бады-Хөө кезек аазады берген турган. Ооң дужа келбиже салган:

—Аваа-ла...

—Аваа-ла канчап чоруур боор. Бир херектиг сен ыйнаан?

— Харын... Саанчылаар бодааш—деп, уруг ам-на шынын сөглепкен.

—Аваң сени өөренип чоруур деп олуржук. Соксай бердиң бе?

—Харын саанчылаар дээним ол-дур.

—Аваң чөпшээрешкен ышкажыл?

— Бодум күзелим-биле.

—Күзел барда, тейин-даа тура казыштар дижир болгай. Саанчы-ла харын. Мен-даа дуваланшкай мен.

ХЫШ ДЭЭН АНЫЯК кыс бодунуң күзели-биле 1957 чылда «Чаа орук» колхозтуң фермазынга саанчылай берген. Бо-ла каас-чараш бойдус чурумалдыг Кара-Хөлге баштай ажылдап эгелээн.

—Оон бээр 22 чыл эртип тур—деп, Бады-Хөө Самбуевна сактыышкынын уламчылады.—Баштай 11 саанныг хунажын инектер берип каан. Артында хайдактап саар. Олар сүдүн орта элдип бээр эвес. Ана кара өштүг-биле домей. Кижиден база ойлап дезер. Саарда баглаар, дужаар, мыйнай даржыктыг чүве чоржук. Ай хире оларның-биле «чокшуп» келгеш, арай боорда аайга киирип алган болбазык мен бе. Ынчан сүткүр уксааның ниэ турбаан. Шупту бо черниң инектери. Угбам Шимекей саанчы-ла болгай. Ол аажок көгүдер чүве. Ооң аңгыда үе-чергем уруглар база фермага саанчылап турган. Оларны көргеш, эштеримниң сүмелээзини-биле саанчылап эгелээним ол. Бичиимде кылган ол шилилгемге ам хомудавас мен. Бодумга тааржыр, сеткилимге кирер ажылымны ынчаар шилип тыптым.

Тыва инектерден шоолуг сүт саап албайн турган бис. Эки-ле дээрге чылда бир инектен 1000 кг сүт саап алыр. Мен баштайгы чылдарда бир инекке онаалтыр 700—800 кг сүт саап турдум. Ону амгызынга деңнээрге, ийи катап эвээш-тир. Эрткен үеде малдың уксаазын экижидеринге, чем-суурну быжыглаарынга, продукция бүдүрерин көвүдедиринге илерге-ле бурунгаар базымнар болгулаан...

Бады-Хөө Самбуевна Дандаа ам «Чаа орук» совхозтуң мурнакчы саанчызы. Чаңгыс чер чурттуглары мурнакчы саанчыга бедик идегелди көргүзүп, ону Бай-Даг көдээ Советтиң депутадынга соңгаан. Хөй-ниитичи хүлээлгезин-даа ак сеткилдиг күүседип турар.

БИСТИҢ БО ФЕРМАГА хамаарыштыр шиитпирлээр ужурлуг өйү келген айтырыглар-ла хөй—деп, депутат сагыш човап чугаалайдыр.—Инектен саап ап турар сүдүвүс ам-даа эвээш. Мурнакчы ажыл-агыйларның түңнелиниң чартыы-ла доңгуп чедип турар. Ындыг хожудаңгай чоруктан чайлаарының үези келген. СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң доктаалында бир инекке онаалтыр 3,5—4 муң кг сүттү саап алыр сорулганы салган болгай. Ону амыдыралга боттандырар херек. Хамыктың мурнуунда биске инектиң уксаазын экижидери мырыңай хүннүң айтырыы. Ону ам эгелей берген. Фермада өзек болур симменталь уксаалыг 40 хире инекти тускайлаан. Оон аңгыда 5 үлегерлиг бүдүрүкчү буга-ларны салып алган. 140 баш хайнак казыраларны колдан экижидери-биле аңгылап өстүрүп турар. Үш хире чыл эртер болза, фермага колдуунда экижиткен симменталь хайнаа инектер турар апаар. Бо ажылды шиитпирлиг чорудары зоотехниктерден хамааржыр. Бисте эң-не четпес чүве —фермазы механизаставаан. Сүт бүдүрерин көвүдедиринге, саанчыларның күш-ажылын бүдүрүкчүлүг болдурарынга ол шаптыктап турар. Бо чылын харын 100 инек турар механизастаттынган кажааны тудар. Ол ажыглалга кирерге, бистиң ажылывыс чиигээр. Сүт саалдазы элбээр апаар.

Бады-Хөө Самбуевна эрткен чылын бир инекке онаалтыр 1400 кг сүттү саарын хүлээнгеш, ону күүсеткен. Мурнакчы саанчы бо чылын ол деңнелди ажар сорулганы салган ажылдап турар. Алды айлар дургузунда безин бир инектен муң кг хире сүттү саап алган. Ындыг болганда, депутат саанчы сөзүн ээлээринге бүзүреп болур-дур. Бодунуң арга-дуржулгазын эш-өөрүнге күзелдии-биле дамчыдып турар. Салчак Сапаа-Маадыр, Рита Чурук болгаш өске-даа хөй саанчылар ооң үлегери-биле шалыпкын ажылдап турар.

Бады-Хөө Дандаа чүгле кызымак, кежээ саанчы эвес, харын сагыш човангыр ие. Уругларының адазы өлген соонда оларны өскүссүретпейн өстүр азырап алган. Ам беш кижиниң улуглары ажылдап, бичелери өөренип турар.

Кара-Хөлдүң кыдыынга кежээки кара хөлеге дүжүп келген. Ак-ак халаттыг саанчылар ажылдап кирипкен. Оларның аразында —Кара-Хөлде ат-алдарлыг саанчы Бады-Хөө Дандаа.

К. АРАКЧАА.

ЧУРУКТА: Б-Х. С. Дандаа.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 160 «Шында»).

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Нина Владимировна **Голубченко** — районнуң төп эмнелгезиниң улуг медсестразы.

Александра Ивановна **Дубровина** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннар хандырар килдизиниң ажылчыны.

Кежээпей Седен-Дамбаевна **Күжүгет** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Даңзы-Белек Кара-ооловна **Ооржак** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Чылбак Багыревна **Ооржак** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кускулук Бачыйевна **Саая** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Даржаа Чымбаевич **Салчак** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыны.

Серээ Сурунович **Соян** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Чудурук Кертикпеновна **Хомушку** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Чылбак Чымбаевна **Хомушку** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Доңгак Сонаевич **Бавукпан** — районнуң белеткел конторазының ажылчыны.

Шыырап Комбуевич **Доңгак** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Чимит-Доржу Матпаевна **Иргит** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Сендинмаа Маннай-ооловна **Кара-Сал** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Алдын-Херел Хуваакаевич **Ондар** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Дембик Кодур-ооловна **Ооржак** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Лама-Сурун Билигиновна **Ооржак** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Менди-Баир Ангыраштайевич **Ооржак** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чаакпан Доңгур-оолович **Ооржак** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Деспилдей Деңчунмаевич **Ховалыг** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чечекпен Агбааповна **Ховалыг** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Шоңдайты Деңгур-Баштыговна **Ховалыг** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң учетчиги.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Нина Ивановна **Баркова** — Черби лесничествозунуң ажылчыны.

Ольга Дмитриевна **Березкина** — Черби школа-интернадының ажылчыны.

Мария Филипповна **Войткевич** — Кызыл районнуң холушкак садының ажылчыны.

Клавдия Ивановна **Глазова** — Чербиниң дузалал школазының ажылчыны.

Ольга Андреевна **Замурейко** — харылзааның Черби салбырының ажылчыны.

Антонина Ивановна **Зинченко** — Каа-Хем суурда пенсионер.

Ольга Антоновна **Игумнова** — районнуң холушкак садының ажылчыны.

Вера Тихоновна **Кисляк** — районнуң холушкак садының ажылчыны.

Анастасия Афанасьевна **Кичкильдиева** — районнуң холушкак садының ажылчыны.

Алексей Анисимович **Ложкин** — Саян садыг салбырының директору.

Валентина Петровна **Монастыршина** — Каа-Хем суурда пенсионер.

Александра Тимофеевна **Покрова** — райпо ажылчыны.

Людмила Андреевна **Поплаухина** — Каа-Хем суурда пенсионер.

Зинаида Ивановна **Раева** — Каа-Хем суурда пенсионер.

Иосиф Павлович **Селигеев** — Черби лесничествозунуң ажылчыны.

Елена Михайловна **Тонких** — Черби суурда пенсионер.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Александра Григорьевна **Балагашева** — район эмнелгезиниң санитарказы.

Екатерина Игнатьевна **Безотечество** — районнуң ажылдагый эргелекчизи.

Александра Ипатовна **Верещагина** — Тураннын тараа хүлээп алыр бүдүрүлгезиниң улуг бухгалтери.

Мария Павловна **Глухова** — Тураннын тараа хүлээп алыр бүдүрүлгезиниң камгалакчызы.

Маады Демирнама **Даримаа** — «Туран» госпромхозтуң тракторизи.

Валентина Лаврентьевна **Ефименко** — районнуң ниитиниң чемнелгезиниң ажылчыны.

Варвара Николаевна Занина — район эмнелгезиниң санитарказы.

Алексей Георгиевич **Золотухин** — «Туран» госпромхозтуң одакчызы.

Наталья Евдокимовна **Котюргина** — район эмнелгезиниң санитарказы.

Федор Демьянович **Кошевой** — «Туран» госпромхозтуң даргазы.

Комбуштай Нурзатович **Липовцев** — Тураннын тараа хүлээп алыр бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Алексей Федорович **Сорокин** — таңныыл камгалал чериниң таңныылы.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

«Кызыгаар» совхоз

Соян Минчимаевич **Алдын-Херел** — ажылчын.

Баранмаа Эренчиновна **Бадылдай** — ажылчын.

Санаймаа Кудуруковна **Балдан** — пенсионер.

Севек Учуралович **Дажы** — пенсионер.

Саяна Бадыргыевна **Долума** — ажылчын.

Сергей Лоовайевич **Дун-Сагаан** — ажылчын.

Сюрюн Канчыырович **Идам** — пенсионер.

Соян Ирисиновна **Матпа** — пенсионер.

Шойдак Лопсановна **Мижит** — бухгалтер.

Тоолай Сакпаевич **Ораажай** — ажылчын.

Наталья Монгеевна **Орус** — пенсионер.

Манчалмаа Самдановна **Сады** — ажылчын.

Соян Томуровна **Саймаа** — ажылчын.

Сипринмаа Бумбаевна **Сенди** — пенсионер.

Даваа Демчиковна **Соян** — ажылчын.

Хорлуу Сайгаатыевна **Соян** — пенсионер.

Сүван Байырович **Сувак** — пенсионер.

Монге Каалаевна **Сувак** — пенсионер.

Хүрел Норбуевна **Сырат** — ажылчын.

Соян Минчимаевна **Хорлуу** — пенсионер.

Хүреӊ-оол Эрембейевич **Хүлер-оол** — ажылчын.

Чалзынмаа Куровна **Чаамаа** — пенсионер.

Тамыстай Намзаловна **Чапгай** — пенсионер.

Чооду Доңдулаевич **Чорбаа** — Күрбанкының район конторазының камгалакчызы.

Өнер Бадыраевна **Шопур** — пенсионер.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Бадыжык Тамчылович **Ак** — Чазылар суурда пенсионер.

Долгай Додаевна **Ак** — Чазылар суурда пенсионер.

Лопсан-Базыр Сандыкович **Ак** — Адыр-Кежиг суурда пенсионер.

Екатерина Фокаевна **Алькова** — Одбукта пенсионер.

Алексей Петрович **Булатов** — Азаста пенсионер.

Антонина Петровна **Булатова** — Азаста пенсионер.

Мария Константиновна **Васекина** — Сыстыг-Хем суурда пенсионер.

Сергей Наиткаевич **Дундум** — Чазылар суурда пенсионер.

Ак Мынгыстаевна **Көвүкпен** — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Федосья Климентьевна **Костыгина** — Адыр-Кежиг суурда пенсионер.

Доңчутпан Херелович **Кука** — Адыр-Кежиг суурда пенсионер.

Папыш Лопсан-Шыырапович **Кыргыс** — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Василий Идамович **Монгульби** — Сыстыг-Хем суурда пенсионер.

Алексей Эзирович **Самбу** — Чазылар суурда пенсионер.

Чаражай Саныевна **Саны** — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Сергей Меркулович **Серебряков** — Сыстыг-Хем суурда пенсионер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай,
1979 чылдың июнь 27.

ЧЫЛГЫ ФЕРМАЗЫ

«Сүт-Хөл» совхозтуң дирекциязы, мал ажылының специалистери чылгының баш санын өстүреринче, оон ажыктыын бедидеринге сөөлгү чылдарда улуг кичээнгейни салып турар апарган. Бе сүдүнден кылган хымыс чүгле чаагай суксун эвес, харын кижилерниң кадыкшылынга чугула ужур-дузалыг дээрзи билдингир болган.

Совхозтуң Киров салбырында бе сүдүн саап алыр болгаш оон суксун хымыс бүдүрер тускай ферманы организастап тургускан. Ында 15 бени кулуннарын үкеш, саап турар. Чылгычы Ондар Намчал-оол саар белерни оъттуг черлерге кадаргаш, эккээр. Ынчангаш белерниң сүт-күрү аажок.

Сагдынган бе сүдүнден чаагай амданныг суксунну мергежилдиг мастер Моңгуш Долгармаа белеткеп турар. Хымыстың шынары эки. Ону ишкен улус магадап, мактап турар.

Чылгы фермазы хүнүңне 40 литр ажыг чаагай суксунну Сүг-Аксы суурнуң эмнелгезинге болгаш чурттакчыларга садып турар. Совхозтуң өске-даа суурларының чурттакчылары хымысты садып ап турар. Ферма хөй эвес бени саап турар-даа болза, ажыктыг ажылды кылып, чонга эм суксунну садып, совхозка эвээш-даа болза, орулганы киирип турар. Кол-ла чүве — ажыктыг ажылды эгелээни. Фермага саар белерниң санын көвүдедип, хымыс кылырын элбедири күзенчиг.

О. БОРАН.

Чөөн-Хемчик район.

ЧАА КУЛЬТУРА ОРДУЗУ

КИЕВ. Запорожье областың аныяк хоорайы Энергодарда «Современник» деп чаа Культура ордузу ажыттынган. Чаа ажыглалда кирген ордунуң 700 болгаш 200 олуттарлыг көрүкчүлер залдары, библиотеказы база номчулга залы, бот-тывынгыр уран чүүл студиялары энергетиктерни болгаш тудугжуларны чалай берген. Украинада 562 чаа клубтар болгаш Культура бажыңнары бо беш чылда ажыглалда кирип турар.

(СЭТА-ның корр.).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

БЕДИИ-БИЛЕ ҮНЕЛЭЭН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң болгаш АКШ-тың президентизи Дж. Картерниң Венага ат салганы стратегтиг шаап халдаашкын боо-чепсээн кызыгаарлаар дугайында СБК-2 керээни даштыкы херектер талазы-биле сенат комиссиязында чугаалажып эгелээн. Ооң-биле кады ол керээни чепсектиг күштерниң херектериниң талазы-биле сенат комиссиязынга база чугаалажып көөр.

Администрацияның төлээлекчилери, сураглыг политиктиг, шериг болгаш хөй-ниитиниң ажылдакчылары чугаалажыышкынга киржир. Чугаалажып турар айтырыгның алыс утказының талазы-биле керээниң талалакчылары-даа, ооң удурланыкчылары-даа санал берген болур. Комиссияларга чугаалажып көргениниң соонда СБК-2 керээни Сенатка бадыладыры-биле чорудар. Аңаа бадылаашкын бодап турары-биле алырга, ноябрь айда болур.

Администрацияның өмүнээзинден чүве чугаалааш, АКШ-тың камгалал министри Г. Браун стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаар талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында чедип алдынган дугуржулганың улуг ужур-дузалыын онзалап демдеглээн. «СБК-2 керээни чүүлдүгзүнүп көөрүн Сенатка саналдап тур мен» — деп, ол чугаалаан. Документиниң күштүг болдуруп бадылаарындан ойталаары боо-чепсекти эндере бүдүрериниң чаа көдүрлүүшкүнүнге чедирер. Ол чорук америк үндүрүг төлекчилеринге эвээш-ле дээрге 30 млрд. долларны онаар деп, министр сагындырган. «СБК-2 керээ талаларның деӊ эргезиниң болгаш бир демей айыыл чок чоруунуң принцивинге үндезилеттинген, ону ынаныштыг-биле хынап болур деп, Г. Браун сенаторларны бүзүреткен.

Сенатта демократтыг хөй кезектиң баштыңы Р. Бэрд «Бүгү чуртка» деп телевидение программазынга чүве чугаалап тура, мынча дээн: «ол керээ чүгле бистиң чуртувустуң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарының талазы-биле эвес, харын АКШ-тың бодунуң эвилелчилери-биле харылзааларының талазы-биле эң-не чугула ужур-дузалыг».

Ооң-биле холбаштыр сенатор бир эвес СБК дугайында керээни хүлээп албас болза, АКШ боо-чепсекти эндере бүдүрери-биле, «соок дайынның» байдалының катап тургустунары-биле болгаш Европада бодунуң эвилелчилеринден хоорлу берип болуру-биле таваржыр дээр дугайында президент Жискар д'Эстэнниң, Италияның болгаш Францияның камгалал министрлериниң чугааларын сагындырган.

СБК-2 керээ Совет Эвилелинге чаңгыс талалыг артык күштү бербейн турар болгаш ооң-биле кады Каттышкан Штаттарның камгалалыр аргазын кошкатпайн турар деп, АКШ-тың сураглыг политиктиг ажылдакчызы сенатор-демократ Г. Харт «Нью-Йорк таймс» солунга интервьюзунга демдеглээн. Ол чугула документиниң АКШ-тың Сенадының бадылаары болза, Харттың бодап турары-биле алырга, ядролуг боо-чепсекти чоорту улам ынай кызыгаарлаарынга арганы бээр. АКШ-тың федералдыг бюджедин балансылыг кылып алырынга дузалаар. Ол бюджет кончуг хөй шериг чарыгдалдарының ужурундан ам элээн каш чылдарның үезинде карылгалыг бооп келген.

С. МАШЕЛДИҢ ЧУГААЗЫ

МАПУТУ. (СЭТА). Ажылчы чоннарның массаларының херегледерин хандырарын болгаш чурттакчы чоннуң амыдыралын экижидерин баш удур көрүп турар мозамбик революцияның кол сорулгаларын күүседир төлээде төп болгаш чер-чер эрге-чагыргаларының органнарының ажыл-чорудулгаларын доктаамал дүүштүрери болгаш планнаары эргежок чугула деп, ФРЕЛИМО партияның даргазы, Мозамбик Улус Республиканың президентизи С. Машел медеглээн.

Күрүне эрге-чагыргазының төп болгаш можу органнарының төлээлекчилериниң аңаа болган чөвүлел хуралынга чүве чугаалааш, бистиң хөгжүлдевистиң стратегиязы болза план болур, ону күүседирде тодаргай демниг хөделиишкин, чедип алдынган дуржулганы, бар турар материалдыг база кижи курлавырларын өөренип көөрү эргежок чугула. Ооң-биле холбаштыр күш-ажылчы коллективтерге социалистиг чарыштың улуг ужур-дузалыын оратор демдеглээн.

Мозамбик ниитилелдиң удуртукчу күжү болза ажылчын аңгының болгаш күш-ажылчы тараачыннарның эвилели болур. Ол эвилелди бүгү хемчеглер-биле быжыглаары, национал хемчеглерге социалистиг ниитилелдиң үндезиннерин тургузары дээш демиселди калбартыры болгаш ханыладыры болза хамаарышпас Мозамбиктиң чедиишкининиң хөгжүлдезиниң магадылалы болур деп, С. Машел онзалап демдеглээн.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери чурттуң экономиктиг байдалын делгереңгейи-биле сайгарып көрүп, бо чылда планныг онаалдаларының күүселдезин болгаш келир чылда хөгжүлдениң планының төлевилелин чугаалажып көргеннер.

Польша Улус Республикада

Познань — республиканың эң улуг үлетпүр төвү. Чоокку он беш чылдың дургузунда маңаа 120 муң кижи чурттаар бажыңнарны, хөй санныг ниитиниң объектилерин, үлетпүр бүдүрүлгелерин тударын шиитпирлээн.

ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

ЧӨҢГЭЭЛИГ ХАРЫЫЛАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Ньюсуик» деп америк журнал КУР-нуң Күрүневүлелиниң премьериниң оралакчызы Ли Сяньняньның интервьюзун парлаан. Айтырыгларның болгаш аңаа харыыларның боттарының шинчизи Кыдаттың удуртукчуларының бодунуң даштыкы политиктиг угланыышкынын америк империалистиг бөлүктериниң эрге-ажыктарынга кайы хире таарыштырып алыксап турарының дугайын херечилеп турар. Кыдат премьериниң оралакчызының харыыларының чөңгээлиг утказы база илден, а ооң интервьюзу кыдат удуртулганың даштыкы политиказының сорулгаларының дөрт бадыткаашкыннарын берип турар.

Чоокта чаа Кыдаттан ээп келгеш, Г. Киссинджер Дж. Картерниң чазаанда «ооң Москва-биле харылзааларында шиитпирлиг чорукту чедишпейн турары» кыдат удуртукчуларны дүвүредип турар, а ол чорук «Кыдат биле АКШ-тың аразында харылзааларны баксырадыптыы болур» деп дыңнаткан дээр дугайында айтырыгга харыылап тургаш, Ли Сяньнянь мынча деп харыылаан: «Ол болза Киссинджерниң бодалы-дыр. Совет Эвилели-биле ажыл-херек чорудуп тура, быжыг туруштуг чорукту илередири дээре».

Ындыг быжыг туруштуг чорукту АКШ үндүрүп турар бе деп айтырыгга премьерниң оралакчызы мынча дээн: «Ол дугайын бодунар бодап көрүңер даан. Куба Каттышкан Штаттарның мырыңай чанында туруп турар. Ынчалза-даа АКШ Кубаны базып шыдавас ышкаш-тыр».

Ооң соонда Венага ат салган СБК-2 керээ дугайында ол мынча деп чугаалаан: СБК-2 дугайында керээге хамаарыштыр Кыдаттың үзел-бодалы үш чүүл-биле тодараттынар. Бирээде, бис керээниң бодунга удурланмайн турар бис. Ийиде, бис керээниң сөөлүнде болур уржуктарынга чигзинип турар бис. Үште, ол керээ кандыг-даа айтырыгларны шиитпирлевээн болгаш Совет Эвилелиниң ядролуг боо-чепсээн кызырарынга чедирбээн болганда, бис манагзынар турушту ээлеп турар бис».

Вьетнам-кыдат харылзаалар дугайында айтырыгга харыызынга ВСР-ни Кыдат бодунуң салдарынга чагырып алырынче угланган политиканы чорудуп турарын Ли Сяньнянь чажырбаан. Вьетнам-кыдат кызыгаарда дүшкүүрлүг чоруктуң хевээр артканынга Пекин эвес, харын Вьетнам буруулуг деп ол бадыткаан. Ооң-биле кады премьерниң оралакчызы ВСР-ге хамаарыштыр чаа кыжаныышкыннарны кылгаш, мынча деп медеглээн: Кыдат (ооң чугаалааны-биле алырга) «бодун камгаланыры-биле» вьетнамнарга чаа согугну таварыштырып болурунуң аргазын мен болдунмас деп бадыткавас мен. Ооң соонда бо чылдың февральда Вьетнамче халдаашкын, кыдат удуртулганың бодалы-биле алырга, «Вьетнамны чедир кезетпээни», чүге дээрге Кыдат «баш бурунгаар-ла ооң халдаашкыны бодунуң хемчээлиниң-даа талазы-биле, ооң хуусаазының-даа талазы-биле кызыгаарланчак болур деп чарлаан» дээр дугайында ыят чок бужар бодалдарны чугаалаан.

КУЛЬТУРАНЫҢ ДАШТЫКЫДА ЧАА ЧҮҮЛДЕРИ

БЕРЛИН. Революстуу ажылчын ырының баштайгы делегей фестивалы Лейпциг хоорайда доозулган.

Фестивальдың программазындан дашкаар үнмейн, боттарының вокалдыг мергежилин Болгариядан, Венгриядан, ГДР-ден, Польшадан, Румыниядан, Совет Эвилелинден, Чехословакиядан болгаш Финляндиядан келген ансамбльдер көргүскен.

Фестивальдың концерттеринге 30 муң хире көрүкчүлер келген.

ВАРШАВА. Политиктиг плакаттың республика делгелгези Жешув хоорайда ажыттынган. ПУР-нуң чоокшулаң орар 35 чыл оюнга ону тураскааткан.

ССРЭ девискээринге, а ол ышкаш фашистиг эжелекчилерден Польшаны хостаанының соонда баштайгы айларда парлап үндүрген чогаалдар көрүкчүлерниң сонуургалын хайныктырып турар. Гитлерчилерге удур демисел, республиканың барыын талада черлерин шиңгээдип алыры, улусчу эрге-чагырганың чылдарында канчаар-даа аажок улуг чаартылгалар, ЭДЧ-ниң ажыл-чорудулгазынга ПУР-нуң идепкейлиг киржилгези — бо бүгү делгелгениң кол-кол кезектери ол, ук делгелгеде плакат чуруур талазы-биле польша мастерлер киржип турар.

БОНН. Совет болгаш барыын-герман ном үндүрүкчүлериниң аразында кады ажылдажылга калбарып турар.

«Международная книга» дээр бүгү-эвилел каттыжыышкын болгаш ВААП ГФР-ниң ном үндүрер 50 ажыг, ооң иштинде «Бертельсман ферлаг», «Зуркамп», «Лухтерханд ферлаг», «Брюккен-Ферлаг ганс энц», «Дамниц» дээн ышкаш сураглыг фирмалар-биле кады ажылдажылганы чорудуп турар.

Совет литератураларга болгаш үе-үениң үндүрүлгелеринге чагыкчыларның саны ГФР-де чыл санында өзүп турар деп, «Брюккен-Ферлаг ганс энц» деп фирманың директорунуң оралакчызы А. Клеменс СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага чугаалаан.

ХЕЛЬСИНКИ. Савонлинна хоорайда чаңчыл ёзугаар опера фестивалы чоруп турар.

Бо чылдың ол фестивалында эң улуг болуушкун — совет режиссер Георгий Товстоноговтуң тургусканы Вердиниң «Дон Карлос» операзының премьеразы. Операда кол рольду сураглыг фин ыраажы Мартти Талвела ойнап турар.

Фестивальдың программазында оон ыңай Моцарттың «Хуулгаазын лимпи», И. Кокконенниң «Сөөлгү күткүлге» опералары база бар.

БЕЙРУТ. Палестин чурукчулар эвилелиниң бирги съездизи Ливанның найысылалында ажылын дооскан. Эвилелдиң даргазы Исмаил Шамут съездиге чүве чугаалап тура, Палестинаның араб улузунуң бот-башкартынарынга болгаш хамаарышпас күрүнени тургузарынга ооң хоойлу ёзугаар эргелерин боттандырары дээш маадырлыг демиселин пропагандалаар сорулга палестин чурукчуларның болгаш скульпторларның мурнунда туруп турар деп, ол демдеглээн.

Съездиниң ажылынга араб чамдык чурттарның, а ол ышкаш ССРЭ-ниң, Венгрияның болгаш ГДР-ниң делегациялары киришкен.

БУЭНОС-АЙРЕС. Совет артистер концертин бо хүннерде Аргентинада чедиишкиниг көргүзүп турар. «Кончуг солун гастрольдар» деп оларның дугайында аргентина парлалга бижип турар.

Москва цирлериниң артистериниң көргүзүглери улуг сонуургалды хайныктырган. Акробаттар бөлүүнүң, илбичи Юрий Авериниң болгаш өскелериниң-даа көргүзүглерин чон магадап көргеннер.

ВЕНАГА УЖУРАЖЫЫШКЫН БОЛГАШ ЕВРОПАГА ЧАВЫРЛЫЫШКЫН

Стратегтиг шаап халдаашкын боо-чепсээн кызыгаарлаар дугайында Керээ чарылышкыны дээн ышкаш болуушкун ийи чурттарның аразында харылзааларын хемчээлинден ажып турар. ГФР-ниң канцлери Гельмут Шмидтиң демдеглээни-биле алырга, ол керээ болза «кайы-бир девискээрниң айыыл чок болур чоруктарының бирээзи» болуп турар. Ооң ужурундан Европа темазы, Европага айыыл чок чорук Венага болган чугаалажыышкыннарның кол-кол айтырыгларының бирээзи болган. Сөөлгү чылдарда Европага болган болуушкуннарга бир демей үнелээшкинни бергени төөгүлүг: Л. И. Брежнев биле Дж. Картер Европада политиктиг климаттың элээн экижээнин демдеглээннер, Хельсинкиге болган ниити Европа чөвүлел хуралының Түңнел актызының чугула ужур-дузалыг болганын айыткааннар.

Европага политиктиг чавырлыышкынга шериг чавырлыышкынны немешкен турар ужурлуг, деп Л. И. Брежнев медеглээн. Европага айыыл чок чорукче болгаш быжыг тайбыңче кара чаңгыс орук — күштерниң амгы үедеги деңзигүүр байдалдарын хевээр арттырары, оларның деңнелин ийи талага хамаарылгазын өскертпейн, кудуладыры болуп турар. Европада калбарып турар чавырлыышкын бот-боттарының эрге-ажыктарын удур-дедир хүндүлээжири, өй-чижек чок адааннажылганың айыылдыын миннир чорук Европага тайбың айтырыының улам дескилежиринге чедирип, бо чорук делегейниң өске-даа районнарын шыва алы берип болур дээрзинге Дж. Картер бодунуң идегелин илерейлээн.

Бо керээге ат салдынганда, мындыг айтырыгны салыры логика талазы-биле шын: бир эвес Хельсинки дугуржулгалары чок турган болза, бөгүн мындыг болуушкун бооп болур турган бе? Чавырлыышкын дээш шимчээшкин чугаалажыышкыннарны чедимчелиг чорударынче оттуушкун болган кылдыр бодандырардыр. Түңнел акт болза Европаның «дайынныр лабораториязындан» дески тайбыңның дииз кылдыр хуулдурарының чепсээ болган. Ооң-биле чергелештир Европада дайын айтырыы делегейге чепсеглениишкиннерни кызыгаарлаарының болгаш соксадырының хемчеглери-биле холбашкан. Ынчангаш Хельсинки Вена ужуражыышкыннарының белеткели болган. Үрегдээшкиннерлиг дайыннарны болгаш хөй-хөй миллион кижилерниң өлүм-чидимин көрген Европага стратегтиг шаап халдаарының боо-чепсээн кызыгаарлаар дугайында Керээ болза чавырлыышкынны соксадып болбазының магадылалы болгаш тайбыңны быжыглаарынче боттут базым болур.

Европада-даа, харын кайда-даа, боттарының оон дора эвес берзенген-сывыртынган джексоннары бар дээрзин демдеглей тыртып каалы. Картерниң администрациязының бо Керээге ат салыр дугайында шиитпирин олар өскерликчи чорук, Европаның «чаңгыс эвинге болгаш күштеринге» удур согуушкун деп санап турарлар. Англи «Санди телеграф» солунунуң санап турары-биле алырга, бо Керээ болза ССРЭ биле АКШ-тың «Бот-боттары континентилер аразының боо-чепсээ-биле узуткажыр аргазынга хамаарышкан» болуп турар.

Бо талазы-биле ССРЭ-ниң туружу тодаргай. «Совет Эвилелиниң ракеттиг-ядролуг ийикпе өске-даа чепсектерни көвүдедир дээш эвес, харын бот-боттарын билчир чорукка үндезилеттинген дугуржулгалар ёзугаар оларны кызыгаарлаары дээш туржуп турар, деп Л. И. Брежнев чугаалаан. Ол болза Европага ортумак чергениң ракеталарынга база хамааржыр, Европада америк баазаларының туруп турары-биле холбаштыр аан. «НАТО-нуң Европа чурттарының девискээринге ортумак чергениң америк ракеталар системаларын болгаш социалистиг чурттарже шыгаатынган чалгыныг ракеталарны таратып тургузарының планнары ылап-ла амгы үеде кылдынып, хүлээп алдынып турар дээрзи билдинип турар. Европаның ракета талазы-биле модернизациязы бо Керээге «деңнээшкин» болган турар ужурлуг дээрзин ол планнарның авторлары чажырбайн-даа турарлар. Элдептиг-ле деңнээшкин!

Шыны-биле алыр болза, ол «деңнээшкин» ядролуг чепсеглениишкиннерни кызырар дугайында дугуржулгаларның ужур-дузазын кудуладып турар.

«Британ торилер» солунунуң туружу дег туруштуу Пекин ээлеп турар. Европаның кыдат «камгалакчыларының» бадыткап турары болза Каттышкан Штаттарның Барыын Европа чурттарының айыыл чок чоруун хандырар политиказын ССРЭ биле АКШ-тың аразында деӊ эргеге үндезилеттинген чугаалар чигзиничиг байдалче киирип турар. Синьхуа агентствозунуң дезинформация мөөңнелиниң үлегери бо: стратегтиг шаап халдаарының боо-чепсээн кызыгаарлаар дугайында америк-совет керээге хамаарыштыр Барыын Европада «дыка хөй кижилер дүвүреп, айыылзынып» турар. Ол «дыка хөй кижилер» деп кымнарыл ол? Хөй-ниитиниң санал-оналын айтырганының кандыг барымдааларынга Синьхуа даянып турарыл? Чардынып турар керээ болза ССРЭ биле АКШ ийиниң аразында харылзааларның айтырыгларын кииріштирип турар боордан башка. Барыын Европага дорт айыыл болуп турар аңаа совет боо-чепсекке хамаарышпайн турар деп Синьхуа коргудуп турар.

«Ийи таланың харылзаалары» дээр чылдакты сойгалаары чугула эвес. Бо чаа Керээ болза бүгү кижи төрелгетенниң, ооң иштинде Кыдаттың чонунуң эрге-ажыктарынга бараан болуп турар дээрзи орта угааныг кижи бүрүзүнге-ле тодаргай. Европада аңаа боо-чепсек айтырыының талазы-биле Пекин чүгле натолу «стратегтерни» өттүнүп турар. 1976 чылда-ла Варшава керээзиниң чурттары бот-боттарынга удур ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас дугайында хүлээлге алырын ниити европа чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелерге саналдааннар. Бир эвес ол санал хүлээп алдынган турган болза, Европага ядролуг дайынның тыптып келир чылдагааны политикада, эрге-даа талазы-биле узуткаттынган турар ийик. Ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас деп хүлээлге болза, дайынга аңаа боо-чепсекти ажыглаарынче холдарны сула салып турар-дыр, деп, НАТО чурттары медеглээннер.

Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти бот-боттарынга хамаарыштыр кызырар дугайында чугаалажыышкыннарга бүгү талаларга шынчы дугуржулганы чедип алыр дээш Совет Эвилели эвээш эвес кужениишкиннерни үндүрген. Ол саналдарның компромисстиг болзажок конструктивтиг характерлиин Барыын чүк чаңгыс эвес удаа хүлээп көрүп турган. Ындыг-даа болза Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти удур-дедир кызырыкчыр дугайында чугаалажыышкыннар амдыгаа чедир бурунгаарлап шыдаваан. Ол чугаалажыышкыннарны чедиишкиниг болдурар талазы-биле хемчеглер алырының аргаларын өөренип көөрүнүң дугайын Вена ужуражыышкынынга база чугаалашкан.

Делегейниң кандыг-даа берге айтырыгларын Совет Эвилели биле АКШ шиитпирлеп болур-дур дээрзин ол ужуражылга көргүскен. Ийи чурттарның аразында чапшаарежип болур айтырыглары делгемчиин бар чыдар дээрзин база көргүскен. Ол чорук чүгле чугаалажыышкыннарның талаларынга ажыктыг болуп турар эвес, харын бүгү делегейге база ажыктыг болуп турар.

Э. ЧЕПОРОВ.
(ШМА).

«СКАЙЛЭБ» КЭЭП ДҮШКЕН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың аэронавтика болгаш космос делгемин шинчилээрниң талазы-биле национал эргелелиниң дыңнадып турары-биле алырга, космостуң «Скайлэб» дээр америк станциязы июль 11-де Москваны-биле 19 шакта атмосфераның сырый каъдынче кирген болгаш үрелген. Эзилбейн барган кезектери Австралияның мурнуу-барыын талазында Инди океанга кээп дүшкен.

77,5 тонна деңзилиг станцияны Чер чоогунуң орбитазынче 1973 чылдың май 14-те салып үндүрген. Аңаа үш америк космос экипажы чораан. 1974 чылдың февральдан бээр «Скайлэбке» кижи чорбаан.

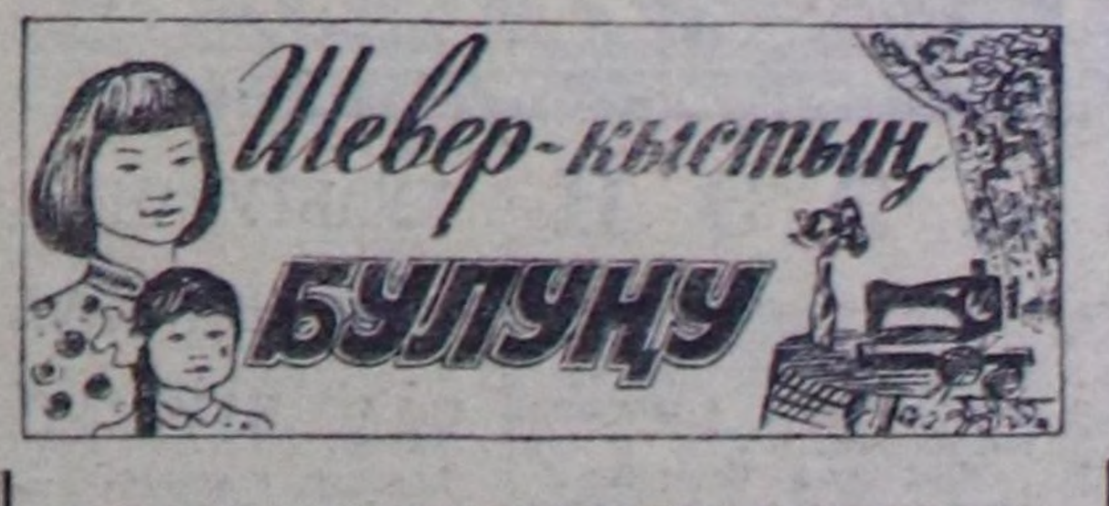

ЧЕДИИШКИННЕР НЕМЕШСИН-НЕ

Ынчаарда оларның уруглары бичии турган. Чайлагже көжүп бар чорааннар. Черниң магалыг чаражы дээрге, амыдыралдың чурумалдыг өңнеринден дегерезин шилип алгаш, кожуп чаткан хевистер-ле. Бичии-ле салгын хадымырлаарга, чечек, сиген хөлбеңейнип, кижиниң сагыш-сеткили кыймыңайны бээр. Дагларның хөректерин шыпкан чиңгир ногаан ээзимнерде хектерниң үн алчып, ында-мында эдип турары ыдыныг-ла. Сүрген хөй хойнуң соондан чоруурга агы, каңгы, кулчаның чыды думчукту долуп келир.

Таңды сынының калчан бууруул баштарында хөвең дег шөгжегер ак булуттар үнүп келген. Чиңгир көк дээрде азып каан чүве дег хамнаарактар кыңгырткайнып туруп-туруп, октапкан даш дег черже дүшкеш, олчаан баргылаар.

Хоюн сүрген, чайлагже көшкен аал чер ортузу четпейн чорда, чанында даг артындан кара булут союстап үнгеш, удавааңда дээрни бүргей алы берген. Дээр кызаңнап, диңмирээн соонда, чаъс-даа кудуп-ла келген. Бурунгаар-даа, соңгаар-даа чоруур ужур чок, доктаап турупканнар. Чыжырт дээн соонда, чер безин сирлеш кылынган ышкаш болган.

— Дээр чарлы берди бе, авай?—деп, бичии уруу коргуп айтырган.

— Шимчевейн чыдыңар, мен хой бажы досчуп барайн —дээш, аныяк ие Шагдыр уругларын брезент-биле шуглааш, тура халаан. Мындыг үеде адыг, бөрү араатаннар чиш болап, олча хайып келир. Кадарчы кижи чылдың кайы-даа үезинде чоннуң идегээш, хүлээдип бергени, холунда малын оскунмас дээш, чаңнык, шуурган, туман, соок, улуг харга чалданыш чок туржур апаар.

Таңдыда С. К. Тока аттыг совхозта мурнакчы малчын өг-бүле —Торлаа Долаанович болгаш Шагдыр Има-Хуураковна олар хой кадарып эгелээнинең баштайгы чылында-ла бойдустуң чараш чаагайын-даа, дошкун бергелерин-даа амыдырал, ажыл-иши-биле холбаштыр көрүп эгелээннер. Оларның хүлээп алган малының баш саны чылдан чылче хоорту өзүп келген.

Эрткен ийи-үш чылдарда улаштыр болган кандаашкынның уржуундан тараа, үнүш дүжүдүнге-даа, мал сүрүгнүң өзүлдезинге-даа улуг бергелерни чедирген. Ук совхоз бо чылдарда чүс хойга онаапштыр алдан шаа-ла хураган алган. Ынчалза-даа ажылынга кызымаккай малчыннар боттарынга алган хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер. Оларның аразында хой малдаарынга мергежиит берген Тортуй-оолдарның чедиишкини республикада мурнакчыларның көргүзүглеринге чоокшулап келген. 1977 чылда төрүүр чүс хойга онаапштыр 101 хураганны, а 1978 чылда чүске онаапштыр 111 хураганны менди камгалап доруктургаш, олар совхозтуң хойжуларының аразында социалистиг чарышка бирги черни ээлээн. Дүк планын чыл бүрүде күүседип келген. Эрткен чылын бир хойдан 4,3 килограмм дүктү кыргып алгаш база тиилекчи болган. Бо 1979 чылда оларның коданында төрүүр 645 хой бар, оон 720 хураганны камгалап алган. Бир хойдан 4,5 килограмм дүктү кыргып алганнар.

Хой малды өстүрериниге херээжен кижиниң киржилгезин —тылыг холу, чымчак сеткили, көскү караа эвес болза шынап-ла берге. Чамдык сураглыг дээн кадарчы малчыннарның, хүн бүрү ажылының аар-бергезин өг-бүлениң херээжен ээзи эктинге чүктеп чорууруп эскербейн, чүгле эр кижини алдаржыдып, адын бедидер таварылгалар чок эвес бар болгай.

Кыштың соогунда даштың хат, хар холушкан шуурганның улуглап хыйлаңгылааш, кажаа-хорааны силгигилеп турарын дыңнааш, Шагдырның уйгузу чаштай бээр. Дораан идик-хевин кеткеш, кажааже халыыр. Хойлар төрүшкен бе деп хынап көөр. Хураганнар төрүттүнген болза, оларны пешкеге кургадыр чылгаткаш, эмзиртир, оон курааг өдектиг чылыг кажаага суп каар. Чаш хураганны Шагдыр хынап көрүп, чаптап эргеледир. Хой төрүп турар үеде дүне бир-ийи шак удааш-ла база катап кажаазынга келир. Хой ажылының эң-не берге үези бо. Уйгу-чыдын-даа турбас, аъш-чем-даа эки ижиртинмес болу бээр. Ол үеде Шагдырның эрези кирип, аажы-чаңы бир янзы апарган ышкаш болу бээр. Кодан ээзи кижи ынчаар ажылдап турда, хураган ажаап, доруктурар үеде дузалажып келген сакманчылар анаа ону көрүп орбас, дораан дузалажы бээрлер.

Кыштың соогунда-даа, чайның изиинде-даа Шагдыр аъдын ээртээш, чиңги-биле аъттангаш, хоюн одарладып чоруптар. Өъттүг черлерге хоюн доктаадып одарладыр. Хүннү бадыр черге чоруп кээр. Мынчап чораш, хамык малды ажаап, өстүрүп чоруур.

Улуг күзел-соруктуг ажылдап чорууруңуң ачызында Шагдырның өг-бүлези шыдалдыг-бай чурттап турар. Иениң эң-не улуг чоргааралы— дөрт кызы, оларның эки доругуп, аас-кежиктиг өзүп, өөренип чоруурy. Улуг уруу — товаровед. Красноярскиге техникум дооскан. Бир кызы башкы институдунда база бирээзи педучилищени доозуп турар, а эң бичези 7 класс дооскан. Мал кадарып чоруур-даа болза, олар Элегес суурда бажыңныг. Ында картофель, согуна, капуста дээн ышкаш эң чугула ногааларны чыл бүрүде тарып өстүрүп ап турар. Уруглары бажың ажылынга база дузалажып чаңчыккаңнар...

Малчынның кодаңынга кирип кээривиске, арыг-силиг, ол девискээрниң эмге-сексезин хөлчок. Бичежек бажыңдан дыдырап сарыг баштыг, дөртен хар үези, силиг хептиг херээжен үнүп келди. Суурдан келген албан чериниң ажылдакчызы боор деп иштимде бодадым. Бажыңга кирип келгеш, сава долган сүттү көрдүм. Сүт — амыдыралдың өөрүшкүзүнүң демдээ. Шагдыр Има-Хуураковна ажыл-ижиниң дугайында-даа чугаалап билир, келген кижини-даа хүндүлеп билир кижи болду. Оон хой тарып боозадырынга онзагай мергежилдиг кылдыр өөренип алганын база билдим. Ону кожазында малчыннар безин хой тарыыр үеде чалап алырын бригадир немей чугаалай-дыр.

Өгнүң ээлери-биле байырлашкаш, чоруптувус. Бичии тейни шыва алган хой хой өъттап чор. Хураганнарының улуун, семиин дораан-на эскерип кагдывыс. Эрес, кежээ малчын иениң ажыл-ижинге, амыдырал-чуртталгазынга моон-даа соңгаар улуг чедиишкиннер күзедивис.

А. АРАПЧОР.

ҮЖЕН АЖЫГ ЧЫЛДА

Үжен бир чыл бурунгаар хып дээн аныяк кыс Полина Николаевна Дресвянникова парикмахерскаяның мергежилин кызымак өөредилгениң болгаш практиктиг ажылдың ачызы-биле чедип алган. Аныяк мастерни партия обкомунуң бажыңының бир өрээлинге турган парикмахерскаяга ажылдадып каан.

Полина чоннуң хүндүткелин дүргеп чедип алган. Ачы-дуза чедирилгезин күзеп келген кижилерни сандайга эвилең чалап олурткаш, бажының дүгүн көрүштүг таарааш, чаагай чыттыг одеколон-биле чаштыргаш, аянныг кылдыр дырааш, «ол-ла-дыр» —деп чугаалап каарга, кижилерниң сеткилинге өөрүшкү хүннээр.

Полина Николаевнаның өг-бүлезиниң кежигүннери— үлегерлиг кижилер. Мастерниң ийи оглунуң бирээзи Кызылдың уран чүүл училищезиниң үшкү курузунда чурулга салбырында эки өөренип турар, иези ышкаш, чараш чүүлдерге ынак, а Юразы Казаньның ужар чүүл училищезиниң бирги курузунда эки өөредилгелиг стипендиат. Оолдарның ачазы Николай Павлович 28 чыл бүдүрүлге стажтыг ужудукчу. Полина Николаевна парикмахерскаяда мурнакчыларның бирээзи болуп артышаан.

Д. ЧЫМБА.
Кызыл районнуң Каа-Хем суур.

МАКТАЛДЫГ

«Торгалыг» совхозтуң төвүнде «Шолбан» уруглар сады болгаш яслизи ажыттынгандан бээр чүгле ийи чыл болза-даа, ам бо үеде тускайлаң коллектив боол быжыккан. Оон эргелекчизи Г. С. Кончук коллективтиң ажылын билдилиг башкарып келген. Эргелекчи боду школага өөренип кирер уругларның бөлүү-биле ажылдап турар. Ясли-сад эрткен чылын 17 уругну школага өөреииринге белеткээш, оларны байырлалдыг-биле үдээн.

Ясли-садка белеткелди эрткен уруглар школага эки өөренген. Бо чылын белеткелди эрткен уругларның бөлүүн школаже үдээр.

Ясли-садтың коллективи Чаа-Суурнуң болгаш Кара-Талдың хойжу бригадазының чурттакчыларынга боттарының концертин көргүскен. Чон ону сонуурган мактаан.

Коллективтиң ада-иелер-биле харылзаазы база быжыг. Ылаңгыя А. Куулар, М. Ыйма, С. Кошкар-оол, В. Монгуш, Г. Ондар болгаш өскелер-даа ыяштан чазаан, пөстен аргаан ойнаарактарны уругларга кылып берип турарлар.

Чоокта чаа «Шолбанга» районнуң уруглар ясли-садиктериниң эргелекчилериниң болгаш кижизидикчилериниң семинары болуп эрткен. Аңаа илеткелдерни киржикчилер сонуурган дыңнаан.

С. КЫРГЫС.

ИЕ ЧАГЫЫ

Авазының фото-чуруу болгаш сагыш-сеткилинден оглунга чагыын парлап бижээш аскан стендиниң чаны-биле эрткен санында ефрейтор Александр Контратьев кылажын чайгаар оожумнадыптар. Александр чагыгда бижээн сөс бүрүзүн билир.

«Оглум! Ам Совет Армияның солдады сен. Төрээн чурт-биле ханы тудуш мен дээрзин утпа. Солдаттың ат-алдарын бедик камгала, шериг херээнге эки өөрен. Бергелерге торулбас, кадыг-бышыг, биче сеткилдиг бол. Бистиң ынак Төрээн чуртувусче семеп келгеннерге согуг бээринге кезээде белен бол». Александр авазының фото-чуруунче, оон чымчак, шала турупканзыг карактарынче көрген санында-ла оон-биле чугаалашканзыг болур.

«Төрээн чурттуң солдады болур деп түл дээрзин биле бердим, сагыш човава, авай. Амгы үениң күчүлүг чепсээн менде хүлээткен, ону бүзүрелдиг кадагалап, быжыг тудуп чор мен. Шериг херээн долу шиңгээдип алыр дээш боодалгалаарга чедир урулчунуң өөренип тур мен. Ап турар демдектерим эки. Чоннуң тургузуп каан бүгү чүүлдери, бүзүрелдиг камгалаттынган турар ужурлуг.

Авай, мени ам көрзүңзе, танывас-даа чыгыы сен. Чүге дээрге, бо аразында угаан-сарыыл болгаш күш кирип немешкеним кончуг. Чаңыргаш канчаар, шериг албанынга баштай кээп турда берге-ле чорду. Ырак черни эрткен соонда кызыгаардан ээп келгеш, могап туруптар-даа турдум. Бистиң Төрээн чуртувустуң кызыгаарын камгалап турар солдаттарның бирээзи мен дээрзинге чоргаарланып чор мен, авай. Сээң чагыың меңээ ажыктыг болганын база катап чугаалаксадым, авай».

Н. кезен.

БИЧИИ УРУГЛАРГА ЭМ БЭЭРИ

«Здоровье» журналдың редакциязынга Краснодар крайда М. Василькова чагаа чоруткаш, мындыг айтырыг салган: «Мээң үш харлыг оглум ажыг эмни шуут ишпес-тир. Кандыг арга хереглезе экил?».

Айтырыгга харыыны провизор (эм тайылбырлакчызы) Л. Г. Агуреева берген. Ону моон адаанда парладывыс.

Эмнерниң бир янзы чыды болгаш оларның амданы бичии уругнуң хөңнүнге дээптер, уруг эмни ижипкеш ыглаар, порошок, таблетка эмнерни үндүр дүпкүрүптер апаар болгаш харын-даа кусар. Бир эвес уруг эмни ажырыпкан турар-даа болза, оон эм болур шынары кудулаар.

Ындыгның төлээзинде бичии уруг эмни канчап-ла кандыг-бир билдирбес арга-биле ижипкен турарын чедип алза эки. Уруг кусупканының соонда ол дораан-на аңаа таблетка болгаш порошок эмни бербес. Эмни ижипкен турар болза, кончуг дүргеп сегий бээр сен дээрзин аңаа кызып тайылбырлаар херек. Чамдык таварылгаларда эмниң амданын өскертип-даа болур. Чөдүл намдадыры-биле уругларга бижип берип турар суг эм чылымзык болур. Ынчангаш уруглар ону туралыы-биле ижерлер. Сульфаниламидтен белеткеп кылган эмнер сугга эзилбес болгай. Оларны хоюткаш, аңаа чигир холааш, уругга берип болур. Уругларга эм бээрде кандыг-даа каъдыкты хереглеп болур.

Амгы үениң антибиотик эмнериниң ыргулайы ажыг. Антибиотиктерни уругларга бээрде, оларны чигир ээилдириглиг сугга хоюткаш берип болур.

Ынчангаш сөөлгү үеде химиктер болгаш эм белеткелчилери уругларга эм бээриниң тускай аргазын дилеп тыварын оралдажып турарлар.

«Здоровье» журналдан.

БАЖЫҢГА КЫЛГАН ЛИМОНАД

Чайын, ылаңгыя изиг үеде хөй-хөй кижилер чимис суу, лимонад, ситро дээн ышкаш чүүлдерни магазиннерден садып алгаш, ижерлер. Оон аңгыда кижиниң сергек болдуруптар суксун чүүлүн бышкан яблоктан, честек-каттан, вишнядан, малинадан кижи боду бажыңга кылып ап болур. Каттарның хандызын алыр дизе, оларны бөле салгаш, ыяш азы пластмасс дүрбүүш-биле чууруптар. Каттарны баштай ыяк чуур, вишня болза, оон сөөгүн аштап каартар. Стакан иштин сугга бир омааш кат чедер. Кат хандызының кырынче магазиннерде садып турар газтыг сугну холуй кудар.

Амданныг суксунну лимон хандызындан база кылып ап болур. Лимонну алгаш, оон суун стаканга сы тудуп алгаш, кырынче улуг шопулак иштин чигирни урупкаш, газтыг сугну немей кудуптар. Амданныг суксунну кылырынга кат-чимис хандызын база ажыглап болур. Чижээлээрге, малинаның, честек-каттың, инек-карааның хандызы таарзыыр. Варенье база лимонад кылырынга хереглеттинип болур. Кат-чимистиң хандызынга сугну холуурда кижиге амданыының таарзыырын барымдаалап кылыр. Чайгы үеде бир кижээнир чүве болза хайындырбаан сугдан ижип-шөйүндү аарыы тыпты берип болурун бодаар. Ындыгның төлээзинде лимонад кылырынга чап-чаа хайындырган, ынчалза-даа 7-12 градус чедир соодуп каан сугну ажыглаар. Суг ол хире градустуг турда, оорган углекислота дүрген ыгалып үнер.

Лимонадты болгаш өске-даа суксун кылдыр ижер чүүлдү дыка хөйнү ижип болбас. Чүге дээрге ол чүректиң болгаш бүүректиң ажылын аажок күштелдирер. Ылаңгыя чемнениир мурнунда амданныг суксун чүүлүн ижери хоралыг, чүге дээрге кижиниң чем чиир хөөнүн чидирип тер.

М. АВХИМЕНКО,
медицина эртемнериниң кандидады.

«Здоровье» журналдан.

Чай болгаш уруглар

КАРА-ХӨЛДЕ ЛАГЕРЬ

Эрзин районнуң девискээринде Кара-Хөл дээр бичии хөл бар. Ээзим шыпкан даглар аразында ол кылаң көрүнчүк дег чайыннанып чыдар. Хөл эрии чиңгир ногаан шыктарлыг, челээш торлап дүшкен ышкаш, чечек шыпкан, чараш чер. Ында ээзим эдээнде селбергей, ногаан ыяштар баарында беш-алды хире бажыңнар, спорт шөлү бар. Чагыда көдүрген кызыл тук хөлбеңейнип тур. Совхозтар аразының пионер лагери ол. Бирги сезонда 62 уруглар дыштанган. Ам ийиги сезон эгелээн.

Уруглар чурттаар үш бажың бар. Бир чунар-бажың база ажылдап турар. Лагерьде дуржулгалыг башкылар болгаш аныяктар уругларны эки дыштанып алзын дээш бүгү-ле чүвени таарыштыр кылып турар. Спортчу оюннар, походтарны хүн бүрү организастап турар.

Лагерьниң чанында «Чаа орук» совхозтуң сүт-бараан фермазының чайлаглап келген саанчыларынга болгаш кадарчыларынга солун концертти уруглар көргүскүлээн. Ол ышкаш Тес-Хем районнуң «Сайлык» деп пионер лагериниң уруглары-биле солун ужуражылга кылып, найыралдың кежээзинде одаг кылган. Мындыг янзылыг хемчеглерни ийиги сезонда база чорударын планнап турар.

Уругларны районда эң дуржулгалыг эмчилерниң бирээзи Бомбурук Эренчин хүн бүрүде хайгаарап, башкылар-биле кады улуг ажылды чорудуп келген. Аъш-чем хандырылгазы эки, сүт, сметананы ферма хандырып турар. Кинону район төвүнден эккеп көргүзүп турар.

Лагерь ырак даг ажылдыр турар болгаш ылаңгыя күскү үеде каттаан, аңнаан кижилер бажың-балгатты үрегдеп каантар. Ынчангаш моон соңгаар уругларның чайгы пионер лагерин район төвүнден чоок черге тургузар деп бодал бар.

Уругларның чайгы дыштанылгазы багай эвес организастаттынган.

А. АЛЕКСЕЕВ.

А. МОНГУШТУҢ «Өңнүктер» деп фотоэтюду.

СОНУУРГАКТАРГА

ШЫРГАЙ АРЫГГА КОНЦЕРТ

Сураглыг ыраажы Шаляпинни америк миллионер бир кежээге ырлап бээр кылдыр чалаан. Ол кежээге хөй аалчылар келир турган. Шаляпин концерт дээш 10 муң доллар төлезин диген. Чүгле үш романс дээш ынча түңнү төлээринге миллионер дүвүрей хона берген, ынчалза-даа чөпшээрешкеш: «Он муңну төлээр мен, ынчалза-даа өске аалчыларымның чанынче силерни чалавас мен. Силер мээң аалчым болбас силер, стол артынга олурбас силер. Бажың чоогунда арыг иштинге ырлаар силер».

Шаляпин чөпшээрешкеш, акшазын баш бурунгаар ап алган. Кежээ шак чеде бээрге миллионерге чедип келген. Ол бөдүүн кылдыр кеттинип алган, чүге дээрге даштыгаа, кижи көрбес черге ырлаар болгай. Шыргай арга зынче кире бергеш, ырлап-ла бадырган....

Миллионерниң аалчылары олурган черинден тура халышкаш, артистиң чанынга чыглып чедип келгеннер. Бажың ээзи чааскаан столга артып калган.

ХӨРЕК КЛЕТКАЗЫН ЧОРУДУПТУҢАР

Сураглыг эртемден Рентген бир-ле катап мындыг чагаа алган. Автор эртемденден дилег кылгаш: «Элээн каш рентген херелдеринден чорудуп берип көрүңер, ону канчаар ажыглаарын база айтып көрүңер».

Чагаада оон ыңай мынча деп тайылбырлаан болган. Оон херээнде хол боовунуң огу чыдыпкан, Рентгенниң бодунга барып шинчидер дээрге, акша чок.

Рентген мынча деп харыылаан: «Ам менде ындыг херелдер чок. Оларны почта-биле чорудары белен эвес херек. Силер харын хөрек клетказын почта-биле менче чорудупсуңарза белен эвес деп бе?».

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа. 10.40 — Эртенги гимнастика. 11.05 — «Аныяк спортчувуң улуг чедиишкини». 11.35 — Уругларга фильм. «Экваторнуң пассажири». Уран-чечен фильм. 12.55 — «Соңгу плестар». Документалдыг фильм. 13.15 — Челябинскиниң В. И. Ленин аттыг трактор заводунуң Культура бажыңының «Самоцветы» танцы ансамблиниң концерти. Челябинскиден дамчыдылга. 13.45 — Медээлер. 13.50—16.00 — Чапсар. 16.00—Медээлер. 16.20 — «Сибирьниң болгаш Ыраккы чөөн чүкту дургаар». Кинопрограмма: «Амур-Ада», «Арктуралар» болгаш «Вегилер» чаңгылаңып тур», «Оморочка». 17.10—«Скиппи». Хөй серияллыг уран-чечен телефильм. (Австралия). 9-ку, 10-гу, 11-ги серияляры.

КЫЗЫЛДАН

18.25—«Тыва неделя». Информастыг программа. 18.40—«Чаагайжыдылгаже — хүннүң сагыш салыр». Дамчыдылга. 18.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.05 — «Аныяктарның адрези». «Комсомольская правданың» бедик широтага эртем талазы-биле спортчу полярлыг экспедициязының киржикчилери-биле ужуражылга. 20.15—Бөгүн делегейде. 20.30 —Ирактың национал байырлалы — Республика хүнүнге уткуштур. Ирак телевидение программазы. 21.35 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 20-ги фильм — «Билдинмес солдат». 22.30 — «Үе». Информастыг программа. 23.05 —«Ыры—79». Культураның «Прожектор» ордузундан дамчыдылга. 00.25—00.55 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер программазы: «Чайның өңү», «Чурттуң мурнуу чүгүнде соя». Төңгеде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.25—«Москва болгаш москвачылар». 18.55 — Ф. Шопен. Фортепианога ойнаар чогаалдар. Делегей конкурстарының лауреады В. Крайнев күүседир.

КЫЗЫЛДАН

19.05—Чарлалдар. 19.10—«Чоннуң уран чүүлү». Дамчыдылга. 19.40—Ак-Довурак хоорайның уругларының пары студиязының концерти. 20.05—21.05— «Дөмей-ле бүзүрээр мен». Документалдыг фильм. 2-ги сериязы.

агаар

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканын ёзугаар алырга, бөгүн республикага кожуп турар булуттаар, чамдык черлерге диңмирээшкиниг чаъс чаар. Соңгу-барыын чүк утланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы 23—28, чамдык районнарга 17—22 градус чылыг болур.

Кызылга хүндүс аяс болза-даа, кежээ дымыраады чаар, диңмирээр. Чөөн чүк утланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 15—17, хүндүс 26—28 градус чылыыр.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

ИЮЛЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Капитан» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тенекпей Иванушканың кайгамчык чүүл дээш канчаар чорааны» 10.00, 11.50, 13.40, 15.30, «Чиг-зиниң чоруур кижи» 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шиниң баштайгы үндүрүлгезиниң бүдүүзүнде» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мультчыындылар» 15.00, «Чаа черде» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Хан болгаш дер» (2 серияллыг) 12.00, 15.00, 18.00 шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

АЛТАЙНЫҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ИНСТИТУДУ

1979 — 1980 өөредилге чылында дараазында факультеттерге студентилер хүлээп алыр:

Агрономия факультеди — дээди мергежилдиг специалистерни — эртемден агрономнарны белеткээр.

Зооинженер факультеди — дээди мергежилдиг специалистерни — зооинженерлерни белеткээр.

Ветеринария факультеди — мал эмчилерин белеткээр.

Экономика факультеди — көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң экономист-организакчызы болгаш көдээ ажыл-агыйда бухгалтер учёдунуң талазы-биле экономист деп көдээ ажыл-агыйның экономистерин белеткээр.

Көдээ ажыл-агый механизациязының факультеди—калбак профильдиң инженер-механиктерин белеткээр.

Гидромелиорация факультеди—гидромелиорация талазы-биле инженер-гидротехниктерни белеткээр.

Факультеттерге өөренириниң хуусаазы; агрономия факультединге—4 чыл 7 ай; зооинженер факультединге 4 чыл 9 ай; ветеринария факультединге, көдээ ажыл-агый механизациязының болгаш гидромелиорация факультеттеринге—5 чыл; экономист-организакчы тускай эртемни чедип алырынга 4 чыл 7 ай, бухгалтер учёдунуң талазы-биле экономист тускай эртемни чедип алырынга—4 чыл 3 ай.

Бот-өөредилгелиг факультетке 5-тен 6 чыл чедир өөренир.

Хүлээп алырының дүрүмүн ёзугаар институтка кирип алыр.

Институтка кирерин күзээннер ортумак школаның хемчээли-биле шылгалда дужаар: зооинженер, ветеринария болгаш агрономия факультеттеринге — биологияга, химияга, физикага (аас-биле), орус дылга болгаш литератураga (сочинение); экономика факультединге — математикага, биологияга болгаш географияга (аас-биле), орус дылга болгаш литератураga (сочинение); механизация болгаш гидромелиорация факультеттеринге — математикага (бижимел-биле болгаш аас-биле), физикага (аас-биле), орус дылга болгаш литератураga (сочинение). Шылгалдаларны ССРЭ-ниң Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министерствозунуң бадылаан программаларын ёзугаар чорудар.

Шуут өөренирин күзээннерниң билдириишкиннерин июнь 20-ден июль 25-ке чедир хүлээп алыр, шылгалдаларны август 1-ден 20-ге чедир чорудар. Бот-өөредилгелиг факультеттерге кирерин күзээннерниң билдириишкиннерин октябрь 1-ден январь 15-ке чедир хүлээп алыр, шылгалдаларны январь 1-ден февраль 15-ке чедир чорудар.

Шуут өөренири-биле институтка киргеннерни айда 40-45 рубль хемчээлдиг стипендия-биле хандырар.

Институттуң ректорунга билдириишкинге дараазында документилерни кожар: ортумак эртемниң дугайында документ (боду-биле), сөөлгү ажылдап турган черинден характеристика, ажыл стажының дугайында шынзылгазы өөренип турган черинден (күш-ажыл дептеринден уштап бижилге), 3×4 см хемчээлдиг дөрт фото-чурук, № 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, паспортту, шериг билетин, кыйр бижидилге херечилелин боду эккеп көргүзер.

Документилерни дараазында адресче чорудар: 667000. Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 30, Көдээ ажыл-агый министерствозу, кадрлар килдизи.

Чөөн-Сибирьниң күрүнениң культура институдунуң культчырыдыышкын факультединге конкурс чок черлерге өөренири-биле сургуулдар чыып алырын Тыва АССР-ниң Культура министерствозу чарлап тур.

Айтырыгларны кадрлар килдиганче чорудар. Телефону—2-34-16.

1979 чылдың март 11-де Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң Анатолий Бавууевич Буталдайга тывысканы БТ серияллыг, 279138 дугаарлыг дипломну читкен, ону күш чок деп санаар.

Редакцияның адрези: Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63. редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35. секретариаттың 2-23-35. партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75. культура килдизиниң 2-23-54. көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27. информация килдизиниң 2-20-60. корректорларының 2-27-41. бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16555. Чагыг № 1868.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00575.